

1 Les formes incoatives de la tercera conjugació (*patisc, patesc, pateixc, patisc*)*

1.1 Emmarcament històric de les formes normatives

1.1.1 La Renaixença i la primera mitat del segle xx

En la segona mitat del segle xx, en el valencià escrit hi han hagut moltes variacions en les formes incoatives de la tercera conjugació, ja que han circulat cinc formes diferents: *preferixc, preferesc, prefereixc, preferisc* i, esporàdicament, *prefereixo*. Eixe panorama comporta que haurem de situar les formes normatives en la història i analitzar les causes de les variacions (§1.1). Per a poder avaluar les modificacions en la normativa, haurem de mirar quines són les interpretacions que hi han hagut de l'evolució de les formes incoatives en el conjunt de la llengua (§1.2). Després d'indicar efectes negatius de la darrera forma impulsada (*preferisc*, §1.3), el treball acaba en la secció de les conclusions (§1.4).

Per a entendre més bé les variacions del segle xx, començarem per la Renaixença. Els escriptors i els gramàtics de la Renaixença (com ara Antoni de Bofarull o Jacint Verdaguer) afavorien els paradigmes medievals de les tres conjugacions, cosa que permetia arribar a una flexió verbal pràcticament única per a tota la llengua. En els parlars orientals, una de les diferències importants entre les formes clàssiques i les vives era la substitució de les terminacions *-e* i *-a* del subjuntiu per *-i* (de *que pare* i *que vinga* a *que pari* i *que vingui*). Ara bé, en tots els parlars orientals perduraven formes de subjuntiu en *-e* i en *-a* durant el segle XIX, cosa que facilitava l'opció de restituir les formes clàssiques. En la llengua literària, la divergència important derivava d'haver acceptat la terminació *o* (*penso*), que a la llarga s'hauria pogut substituir per alguna de les formes clàssiques (*pens* o *pense*, vives en balear i valencià respectivament). En definitiva, la flexió verbal de la Renaixença tendia a ser unitària i, les diferències que hi havien, haurien pogut ser superades.

Eixe panorama canvia amb Fabra, que impulsa les formes regulars del seu dialecte, per divergents que fóren del paradigma medieval. Així, els verbs que hem d'estudiar (i algun de la segona conjugació) tenien en el paradigma clàssic ara *s* (*preferesc, que jo preferesca; nasc, que jo nasca*) i ara *x* (*prefereixes, prefereix; naixes, naix*). Fabra va substituir les formes que tenien *s* per formes en *x*, a pesar que estaven molt separades de les clàssiques (*prefereixo, que jo prefereixi; neixo, que jo neixi*).

<i>prefereresc</i>	<i>preferesca</i>	<i>nasc</i>	<i>nasca</i>	<i>prefereixes</i>	<i>naixes</i>
<i>prefereixo</i>	<i>prfereixi</i>	<i>neixo</i>	<i>neixi</i>	—	—

Cal destacar que el lingüista barceloní *es va situar per davant de l'evolució*, ja que en els seus paradigmes generalitza pràcticament la *i* del subjuntiu, mentres que a la primèria del segle xx continuaven existint formes de subjuntiu en *e* i en *a* en la Catalunya oriental (inclosa Barcelona, com fan pensar escrits populars). Habitualment, no convé posar-se per da davant de la llengua real, excepte que siguin paradigmes complexos, com és el cas de les formes de

---

* Pel suport i per les observacions que m'han fet, done les gràcies a Àngel Alexandre, Josep Andrés, Miquel Boronat, Emili Casanova, Jordi Colomina, Anna Gascó, Antoni López i Quiles, Joan Mascarell, Vicent Moreno, Eugeni S. Reig, Josep Enric Rubio i, molt especialment, a Manuel Sifre.

les conjugacions. Diversament de Fabra, els autors valencians més compromesos amb la llengua viva (Josep Giner, Sanchis Guarner i Enric Valor) no han arribat mai a eixe extrem (cosa no necessàriament positiva per la raó dita). Per una altra banda, en el pròxim apartat (§1.1.2) veurem que, a partir de la influència de Joan Fuster, l'actitud que predomina en el valencià culte és la contrària a la de Fabra: *negar les evolucions regularitzadores del valencià*.

L'acceptació de formes verbals populars del català oriental comportava dos efectes units. En primer lloc, obligava les altres parts de la llengua a anar pel mateix camí. Així, Giner (1933: *La conjugació dels verbs en valencià*) i Sanchis Guarner (1950: §177) proposen el model tradicional i popular de la tercera conjugació (que és regular perquè ha desaparegut l'alternança {s / x: *preferesc / prefereixes*} i hi ha sempre la mateixa forma, ix: *preferixc, prefereixes...*, *que jo preferixca...*). La conseqüència inevitable de tot plegat era afavorir un trencament intern. Cal dir que, una volta que els autors valencians incorporen el model valencià viu (que també és propi de la Catalunya occidental), hi han manuals de les Illes Balears i de Catalunya que el reproduïxen, com ara les gramàtiques històriques de Badia (1951: §155) i Moll (1952: §348).

Com hem vist més amunt (§4), Sanchis tenia dos característiques extraordinàries. La primera és que l'autor estava compromès amb la seua societat i, com a conseqüència, buscava un model lingüístic que fóra *genú i assimilable*. La genuïnitat facilita l'*acceptabilitat*, de la mateixa manera que l'assimilació facilita la *pràctica inconscient*. No cal dir que dir que eixes característiques són indispensables per a aconseguir que les normes es practiquen en la vida quotidiana, que és u dels objectius de tota normativa ben encaminada: ser practicada en la comunicació espontània. La segona característica extraordinària de la gramàtica de Sanchis Guarner és una conseqüència de la primera: procurar justificar les normes. Eixa actuació és un deure general de tota normativa lingüística, però és encara més indispensable en una llengua marginada, perquè la justificació facilita l'acceptació. Els professionals de la llengua haurien de dedicar algun dia de la seua vida a llegir fragments de la gramàtica de Sanchis per a captar i assimilar la seua actitud davant la normativa lingüística.

1.1.2 «Confluència amb Catalunya»

En els anys sixty i setanta, s'escampa l'influx de Fuster entre els valencianistes jòvens, i la llengua escrita bandeja del tot el paradigma proposat per Giner i per Sanchis, substituït pel clàssic (*preferesc, prefereixes...*, *que jo preferisca...*). De fet, eixa preferència ve d'abans (del grup de Casp i Adlert, §4.3.1, 3). Ignore si n'hi ha alguna argumentació escrita d'aquelles dècades, però és poc probable. I és que, a pesar de la fama de racionalista que té Fuster, no he trobat argumentacions sobre les formes de la tercera conjugació. D'opinions, sí que n'he vist, però un racionalista sap que *opinar* no és *argumentar*.¹ No conec tampoc argumentacions sobre la tercera conjugació dels lingüistes posteriors a Fuster que han assumit la seua visió de la llengua. En eixa situació, no tenim més remei que *suposar*. L'argument per a arraconar {*preferixc/que jo preferixca*} i usar {*preferesc/que jo preferisca*}

---

¹ Tots podem opinar sobre qualsevol tema, perquè l'opinió és la conseqüència de la subjectivitat de qui parla. En canvi, l'argumentació demana un coneixement objectiu i, com a conseqüència, la majoria de les persones no sabem argumentar sobre una infinitat de qüestions. Com hem comprovat en l'anàlisi de la correspondència entre Fuster i Sanchis sobre la normativa lingüística, les actituds de l'assagista eren poc explícites, poc argumentades i, sobretot, poc positives per a la societat valenciana, contràriament a la visió ponderada i eficaç que tenia Sanchis Guarner.

devia ser «confluir amb Catalunya», que és una idea repetida oralment fins als nostres dies i que hem trobat en la correspondència amb Sanchis Guarnier (§4.3.1, 3), tant en el principi general de 1 com en la concreció de 2:

1. El meu criteri era que, posats a reivindicar els valencians una morfologia literària, calia que ho féssim sense l'esperit de me'n-fotisme i populatxer, que ha caracteritzat els escriptors que ens precedeixen. Vull dir que, sense eixir dels més estrictes límits de l'ortodòxia local, procuràssem escurçar distàncies amb les altres morfologies literàries i preferir certes formes clàssiques. (Fuster 2000: 62)
2. Una qüestió que se'ns plantejà desseguida fou la conjugació incoativa dels verbs de la tercera conjugació. [...] Fer l'increment incoatiu en *-ix* no m'ha semblat mai massa literari. En <d'>-*eix* el feien els clàssics i el fan els altres dialectes. ¿No és aquesta transformació d'*-eix* en *-ix* una degeneració dels nostres parlars? Suppose que els filòlegs fareu alguna distinció entre degeneració i evolució. Direm, doncs, *servesc*, *serveix*, *servezca*. (Fuster 2000: 62)

Deixant de banda que Fuster actua com una part dels escrits del Noucentisme davant dels seus precursors (presentant-los com a caòtics, 1), convé que ens preguntem si els valencians podíem convergir amb Catalunya recuperant les formes incoatives clàssiques. Per a contestar a la pregunta, hem de recordar que la llengua culta de Barcelona feia poques dècades que havia abandonat moltes formes clàssiques, de tal manera que, de les huit formes incoatives dels presents d'indicatiu i de subjuntiu, confluïem en tres (3), però no en les altres cinc (4):

3. Formes coincidents: tres
  - a. *Tu prefereixes*
  - b. *Ell o ella prefereix*
  - c. *Ells o elles prefereixen*
4. Formes divergents: cinc
  - a. *Jo preferesc / jo prefereixo*
  - b. *Que jo preferesca / que jo prefereixi*
  - c. *Que tu preferesques / que tu prefereixis*
  - d. *Que ell o ella preferesca / que ell o ella prefereixi*
  - e. *Que ells o elles preferesquen / que ells o elles prefereixin*

En el cas que algú pense que més valia això (coincidir en tres formes, 3) que res, hauria de considerar que les conjugacions de les llengües romàniques tenen una estructuració tan forta, que no es poden proposar *formes soltes*. Al llarg del treball, veurem quins efectes tan negatius ha tingut l'oblit d'eixe factor (quan tractarem la proposta dels 90 —§1.1.4— i quan descriurem efectes actuals —§1.3.2: *Efectes gràfics de la proposta de 1993*—). Si ara tornem a l'assagista de Sueca, ens haurem de preguntar si quan escrivia les paraules de 1 i 2 tenia en compte que entre la llengua de Verdaguer i la del moment d'escriure ell s'havia produït a Catalunya el procés contrari al que ens demanava als valencians.

El contrast a què hem arribat (demanar-nos als valencians el contrari del que havia practicat Catalunya) ens obliga a fer-nos una altra pregunta: si l'objectiu era confluir recuperant formes clàssiques, ¿per què l'escriptor no exigia eixa petició també a Catalunya i observava que abandonar els paradigmes que cinquanta anys en arrere usava Jacint Verdaguer equivalia a fragmentar la llengua culta? Per una altra banda, el nostre autor és poc imparcial en l'aplicació de les seues valoracions. Realment, si passar de *servesc* o *servezca* a *servix* i

servixca era per a ell una «degeneració», també ho hauria de ser passar de *servesc* o *servesca* a *serveixo* o *serveixi*. Però, sobre eixes formes, no diu res. Tot plegat, fa la impressió que Fuster tracta els valencians d'una manera poc justa.

1.1.3 Una reacció popular: *prefereixca*

Hem comentat que l'objectiu que hi ha darrere de la proposta de *preferesc* i *preferesca* (confluir amb la llengua de Catalunya) era impossible d'assolir amb el model proposat. Una tal impossibilitat havia de comportar efectes negatius. Els parlants poden fer un esforç important (canviar un paradigma regular —el popular— per u irregular —el medieval—) si hi ha un fruit social important (en el cas d'ara, conservar la unitat de la llengua en un camp tan decisiu com és la flexió verbal). Contràriament, si la proposta ens fa seguir amb unes formes predominantment divergents (tres coincidències contra cinc divergències) és natural que els esforços fructifiquen poc. I, d'esforços, ausades que se n'han fet. Però el fruit més important ha sigut l'únic que els parlants podien produir per ells mateixos: fer un canvi regular o sistemàtic. En concret, afegien una *e* al paradigma viu, cosa que desemboca en un model quasi tan regular com el viu:

5. Paradigma popular més la vocal *e* (de les bases del valencianisme)
  - a. *Jo prefereixc, tu prefereixes, ell prefereix, nosaltres preferim...*
  - b. *Que jo prefereixca, que tu prefereixques, que ell preferereixca, que nosaltres preferim...*

Eixe paradigma era relativament freqüent en els escrits populars dels valencianisme dels setanta i els huitanta.

Ens trobem davant d'un fet lingüístic que, a primera vista, és sorprenent i extraordinari: no pocs valencianistes de base escrivien formes *que no existien en els llibres*. ¿Per què passava això (i com podia passar)? L'explicació d'eixa *invenció* deu ser la següent: el fet que, allà on els parlants de cultura mitjana pronunciaven sempre la mateixa consonant, les formes que els llibres els proposaven tenien a voltes una *s* (*patesc, patesca...*) i a voltes no (*pateixes, pateix...*), i no assimilaven quines formes tenien *es* (cinc, 6a) i quines tenien *eix* (tres, 6b):

6. Distribució de les formes incoatives clàssiques
  - a. En *es*: *jo preferesc, que jo preferesca, que tu preferesques, que ell preferesca, que ells preferesquen*
  - b. En *eix*: *tu prefereixes, ell prefereix, ells prefereixen*
  - c. En *i*: *nosaltres preferim, vosaltres preferiu, que nosaltres preferim, que vosaltres preferiu*

Si tota la llengua culta (de Perpinyà a Alacant) haguera practicat les huit formes de (6ab), haguérem tardat més o menys, però finalment les hauríem assimilades i practicades (com els nostres predecessors dels segles XIII i XIV). Però eixa no era la realitat. I, davant d'això, els parlants (o *els escriptors*) miraven d'assimilar el *canvi sistemàtic* (afegir la vocal *e*) i deixaren estar el *canvi variable* (les formes en què hi havia una *s*, 6a). Cal dir que el model de 5 també correspon al valencià culte d'una part significativa de la literatura de la darrerria del segle XV (encara que, naturalment, els escrits populars no actuaven així perquè conegueren la llengua de Roís de Corella ni de cap altre escriptor valencià del segle XV).

1.1.4 La proposta dels noranta

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va aprovar en 1993 una proposta que, en la pràctica, implicava impulsar les formes que, en els anys posteriors, apareixen en la majoria dels llibres valencians que es publiquen:

7. Paradigma impulsat pels llibres en la darrera dècada

- a. *preferisc*   *que jo preferisca*
- b. *prefereixes*   *que tu preferisques*
- c. *prefereix*   *que ell o ella preferisca*
- d. *preferim*   *que nosaltres preferim*
- e. *preferiu*   *que vosaltres preferiu*
- f. *prefereixen*   *que ells o elles preferisquen*

La gestació d'eixa proposta va ser de la manera següent. Com a director del Servei d'Assessorament Lingüístic i Traducció de la Generalitat Valenciana, Josep Lacreu proposa una reforma en 1993, que l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana va fer seua i va passar a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la qual la va aprovar en una reunió del mateix any (11-06-93; IEC 1996: 149). Per a analitzar el paradigma que han practicat els llibres, ens preguntarem quina és la causa que la va fer nàixer; tot seguit, mirarem quines característiques té; finalment, deduirem si hi ha adequació entre la finalitat de la proposta i les seues característiques.

La raó de proposar modificar el paradigma de les dècades anteriors no era que havia desaparegut l'objectiu de confluïr amb Catalunya. L'origen profund del paradigma de 7 deu ser la causa que hem comentat en l'apartat anterior: la impossibilitat d'assimilar i practicar el paradigma clàssic (reproduït en 6) com a conseqüència de la conjuminació de factors lingüístics (la diversitat entre les cinc formes de 6a i les tres de 6b) i socials (el fet que, amb eixes formes, no unificàvem la tercera conjugació en la llengua culta). El factor que degué precipitar la modificació del paradigma va ser una variació sociolingüística. En els anys huitanta, el valencià va recuperar un àmbit social important (l'escola) i, l'ús oral culte que va comportar eixa variació, explicità el que ja sabien els observadors de la realitat comunicativa: el paradigma que escrivíem en els llibres (*preferesc, preferesca*) en general era impracticable en la comunicació oral pública. Podem dir, per tant, que sí que hi havia un bon motiu per a modificar el paradigma que havien practicat els llibres valencians durant unes quantes dècades.

La proposta impulsada per l'IIFV i la SF té dos característiques poc comunes. De les formes incoatives, no n'hi ha *cap* que coincidisca amb les del valencià general. A més, enfront de la regularitat del sistema viu (sempre la vocal *i* i, si hi ha una consonant, sempre la palatal, *ix*), les institucions dites proposen un paradigma *enormement irregular i variable*: a voltes hi ha la vocal *i* i, a voltes, el diftong *ei* (*preferisc* contra *prefereixes*); a voltes, trobem la lletra *s* i, a voltes, la *x* (*preferisca* contra *prefereix*); i cap de les dos separacions de les formes vives és aplicable a totes les persones (la vocal *e* s'afegix a tres persones —*prefereixes, prefereix* i *prefereixen*—; i la consonant palatal —*prefereix*— es canvia per l'alveolar en cinc persones —*preferisc, que jo preferisca, que tu preferisques, etc.*—). Un tal grau d'irregularitat s'explica perquè la proposta que comentem és el resultat de mesclar tres models diferents: en primer lloc, trobem el paradigma del valencià viu, del qual la proposta de 7 trau les formes en *i*; en segon lloc, hi ha el model dels parlars orientals, del qual pren les formes que tenen el diftong *ei* (*prefereixes, prefereix*); el tercer paradigma a què hem de

recórrer és el model medieval, font de la *s* (*preferisc...*). Finalment, cap dels tres paradigmes s'aplica sempre (és a dir, al conjunt de les huit formes):

8. Formes incoatives usades en el valencià escrit en la darrera dècada: mescla de tres paradigmes diferents (sempre aplicats parcialment):
  - a. Paradigma popular (sempre *ix*, *decidixc*; font de la *i*, *decidisc*)
  - b. Paradigma clàssic (font de la *s*; de *decidesc* a *decidisc*)
  - c. Paradigma del català oriental (font de *eix*, *decideix*)

I bé, eixe model flexiu ¿podia superar la deficiència que havia tingut la proposta precedent? És a dir, el paradigma de 7 ¿és assimilable i practicable espontàniament en els usos orals públics? La resposta és pràcticament òbvia: si una sola variable (*s* i *x*: *preferesc* / *prefereixes*) ja havia fet fracassar el model anterior en l'ús oral públic, i si la proposta nova és prou més complicada que l'anterior, només podem esperar que el paradigma impulsat en els llibres dels noranta comporte més efectes socials negatius que la proposta de *preferesc/prefereixes*. Més avant (§1.3.2: Efectes gràfics de la proposta de 1993), donaré dades lingüístiques que van en la línia de corroborar empíricament la deducció teòrica i, ara, exposaré l'opinió d'Àngel Alexandre (llicenciat en filologia catalana i tècnic de promoció lingüística en l'ajuntament de Tavernes de la Vallidigna): el paradigma incoatiu és la qüestió «que més costa d'assimilar. De fet, encara no he trobat ningú que haja assimilat el model» (setembre del 2005). Una opinió semblant m'ha expressat Anna Gascó (que fa la mateixa funció en l'ajuntament de Torrent).

Ben mirat, si en la proposta de Fuster hi havia poca visió lingüística (pensar que podíem confluïr recurrent al paradigma medieval quan Catalunya feia mig segle que s'havia separat fortament d'eixe model), en les formes impulsades a partir de 1993 hi ha un fons més negatiu. Les formes de la flexió verbal tenen relacions entre elles i, com a conseqüència, un principi bàsic de les conjugacions de les llengües romàniques és evitar la mescla de paradigmes diferents. Com ja hem comentat, la proposta de 1993 incorre en l'anomalia de superposar tres models diferents (la *i* del paradigma viu —*preferixc*—, el grup *ei* del paradigma dels parlars orientals —*prefereix*— i, finalment, la *s* del paradigma medieval —*preferesc*—).

Davant d'una proposta que trobava incoherent i inadequada, en 1993 vaig elaborar un escrit a fi que l'IIFV no aprovara eixe paradigma i considerara dos models: el popular de Sanchis Guarner i el que havien practicat molts valencianistes anònims en els trenta anys anteriors (quan hi havia una consonant palatal, calia afegir, sistemàticament, una *e* al paradigma viu: *prefereixc*, *prefereixes...*, *que jo prefereixca*). No vaig obtenir cap resposta institucional (ni escrita ni oral) a les reflexions que havia fet (que vaig repartir als membres del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València). Si algun lector vol conèixer eixe document, el trobarà en l'apèndix 1.

1.2 Interpretacions de l'evolució valenciana

1.2.1 Valencià i català oriental: tractaments desiguals

Abans de veure efectes lingüístics concrets de la proposta de l'IEC (§1.3.2), convé que ens preguntem quines eren les causes de la decisió descrita. A pesar que en els anys noranta ja hi havien molts lingüistes valencians universitaris, la decisió es va prendre com la de les dècades anteriors: sense argumentacions lingüístiques públiques (o com a mínim jo —i molts altres lingüistes— no les hem vistes mai). Davant d'un camí que és quasi el dels fets

consumats, no és possible analitzar argumentacions concretes i, per tant, haurem de fer suposicions.

Probablement, han intervingut diverses de les causes que analitzarem en aquesta secció (una en cada apartat, excepte en §1.2.2, que mostra quina ha sigut l'evolució del valencià). Una causa pràcticament segura és la perduració de la «confluència», que deu ser el motiu de mesclar models diferents. En efecte, la dualitat variable de la vocal *i* i el diftong *ei* (*patisc* contra *pateixes*) no és atzarosa, sinó que respon al principi següent: les cinc formes medievals que no coincidien amb les de la llengua culta de Catalunya, eren abandonades (*preferesc, preferesca...*) i canviava la consonant palatal del valencià general (*preferixca*) per l'alveolar (*preferisca*); en canvi, les formes medievals que eren igual que les de la llengua de les Illes Balears i de la Catalunya oriental (*prefereixes, prefereix i prefereixen*) calia mantindre-les, encara que fóra al preu de violar una condició bàsica de les flexions verbals de les llengües romàniques (no mesclar paradigmes diferents). Per molt que s'apartaren del paradigma medieval i per molt que trencaren la unificació lingüística, les formes proposades a Catalunya són regulars, simples i homogènies, no debades d'això deriven, en bona part, dos característiques bàsiques: l'assimilació social i la pràctica espontània consegüent. En canvi, als valencians ens proposen unes formes que representen el camí contrari al que havia practicat Fabra: un sistema enormement irregular i, per tant, ben difícil d'assimilar i de practicar parlant espontàniament. A més, amb eixa proposta no recuperem la unificació lingüística.

La suma de les característiques dites fa veure que, darrere de la mescla de tres paradigmes diferents, no hi ha la coordinació dels pobles (que és sempre un fet positiu). Sobre la coordinació i la subordinació dels pobles, convé recordar unes paraules de Sanchis Guarner que ja hem vist (§4.5.2, 22):

1. Els valencians tenim molt desenrotllat el sentiment de la nostra personalitat regional, i fins i tot els que propugnem obertament la unitat idiomàtica amb Catalunya i les Illes, demanem ser escoltats col·lectivament, volem una integració però no pas una submissió, desitgem incorporar-nos però no ser absorbits. (Sanchis, 1968)

I és que, realment, tenien raó Sanchis i Giner quan observaven que, en el valencianisme, hi ha qui confon el punt d'arribada d'una evolució històrica futura amb el punt de partida:

2. La unitat absoluta de la llengua de Catalunya, València i Mallorca, és més bé un punt d'arribada que no pas un punt de partida. (Sanchis 1950: 32)
3. Alguns volen partir d'allà on volen arribar. (Giner, 1960)²

1.2.2 Valencià i català oriental: evolucions paral·leles

A pesar del tractament tan diferent del valencià i del català oriental, ara veurem que les evolucions que hi han hagut són molt paral·leles. En una gramàtica, he descrit així l'evolució de la tercera conjugació:

4. Com podeu veure, eixes formes [les clàssiques] són doblement irregulars: d'una banda, a voltes tenen *e* (*preferesc, prefereixes*) i, a voltes, *i* (*preferim, preferiu*); de l'altra, a vegades hi ha *s* (*preferesc, preferesca*) i, a vegades, trobem *x* (*prefereixes*). La major part del valencià col·loquial ha eliminat

---

² La formulació enginyosa de Giner està en una carta que va escriure a l'assagista, reproduïda en Fuster (2000: 456). Seria positiu que algú estudiara la correspondència entre Giner i Fuster, ja que permetria extraure deduccions significatives sobre els dos autors.

completament les dos irregularitats amb els recursos següents: com que la vocal de la tercera conjugació és la *i*, ha fet prevaldre *preferim* sobre *prefereixes*, cosa que dona *preferixes*; i, com que en el present d'indicatiu (que són les formes bàsiques) hi han tres formes amb *x* (*preferixes*, *preferix* i *preferixen*) i una sola amb *s* (*preferesc*), ha predominat la *x* sobre la *s* (*preferixc*). (Saragossà 2003: §1.3.6)

El resultat final és el següent: en les sis persones del present d'indicatiu, hi ha una *i* en la síl·laba tònica. Cal dir que l'explicació anterior no té res de nova, perquè la part bàsica ja la va enunciar Josep Giner fa cinquanta anys:

5. Les formes en *-ix* donen una vocal uniforme a tota la conjugació, la mateixa vocal de l'infinitiu. (Giner 1958; 1998: 466)

Pel que fa al canvi consonàntic (de la consonant alveolar —*partesc*— a la palatal —*partixc*—), el procés valencià és del tot paral·lel al que hi ha hagut en la Catalunya oriental, tant en la primera persona del present d'indicatiu (*partixc*) com en les formes de subjuntiu (*que jo partixca*). Mostrarem eixa coincidència recurrent a unes descripcions de Badia, cosa que també ens farà veure que l'evolució de la tercera conjugació té coincidències amb la segona (i amb els verbs «purs» de la tercera conjugació, que en realitat han tendit a seguir el camí de la segona conjugació, com ara *collir* o *cosir*).

El gramàtic barceloní comença per explicar l'evolució del present d'indicatiu, que és més bàsic que el present de subjuntiu:

6. Diversos verbs II, III, IV [verbs de la segona, la tercera i la quarta conjugacions llatines], donen una solució de palatalització en la persona 1 del present, com a cessió analògica d'una palatal que es troba en altres persones del mateix temps, on és normal fonèticament. (Badia 1951: §152)

Les paraules anteriors no són fàcils d'entendre, però les idees que contenen les podem exposar d'una manera simple i clara: com que les formes *naixes*, *naix* i *naixen* tenen una consonant palatal, el català oriental ha canviat la consonant alveolar de la forma aïllada (la primera persona, *nasc*, *cresc*, etc.) per la consonant palatal, cosa que desemboca en *neixo*, *creixo*, etc. Eixe procés no s'ha produït només en la segona conjugació (els «verbs II i III» de la citació de Badia), sinó també en la tercera (els «verbs IV» de 6); així, com a conseqüència de *parteixes*, *parteix*, etc., el català oriental ha canviat la forma aïllada (*partesc*) per *parteixo*. Sobre la pèrdua d'una característica tan nostra com és la *c* per a expressar la primera persona del present en les conjugacions segona i tercera (*prenc*, *duc*, *nasc*, *preferesc*), el gramàtic barceloní no diu res, com si eixe abandó fóra natural i inevitable (i com si una tal evolució no tinguera unes conseqüències importants per al manteniment d'una flexió unitària). Cal dir que, en valencià, hi hagut la mateixa regularització (però sense eliminar el so de *c* i sense canviar la *a* per *e*): a partir de *naixes*, *naix*, etc., hem canviat *nasc* en *naixc*.³

Les variacions que s'han produït en les formes del present de subjuntiu, el mateix autor les explica així:

7. A tot el present de subjuntiu s'ha estès la solució palatal analògica de la persona 1 de l'indicatiu en els verbs en *-SCO*, *-NGO*, *-LGO*; així l'analògic *creixi*

---

³ L'orde que practica Badia en la citació de 6 té un suport quantitatiu important: en la segona conjugació, hi han cinc formes (*naixes*, *naix*, *naixem*, *naixeu* i *naixen*) contra una (*nasc*), mentres que en la tercera n'hi han tres (*prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen*) contra una (*preferesc*). Això és, hi havia més pressió cap a la regularització en la segona conjugació.

[o *neixi, planyi, culli*] ha reemplaçat la forma fonètica de la llengua primitiva CRESCAT > ant. *cresca* [o *planga*, o COLL(1)GAT > *colga*]. (Badia 1951: §152)

És a dir, una volta que les formes *naixes, naix*, etc., han canviat la consonant alveolar per la palatal (de *nasc* a *neixo*), la forma nova produïx la variació en el present de subjuntiu, de tal manera que la forma *que jo nasca* esdevé *que jo neixi*. Igual ha passat en valencià: a partir de *naixc*, hem canviat *que no nasca* per *que jo naixca*. Per una altra banda, com que l'evolució consistix en una regularització o simplificació de les formes, és comprensible que s'haja estés a les altres consonants palatals (la nasal —«NGO»— i la lateral —«LGO»—). En eixos dos casos, també hi havien dos formes (*tu plany-s* contra *jo plan-c* i *que jo plan-ga*), que el català oriental ha reduït a una: de *jo plan-c* i *que jo plan-ga* a *jo plany-o* i *que jo plany-i*. En el cas del valencià, hi ha hagut la mateixa evolució, però sense abandonar el so de *c*: des de *tu planys, ell plany*, etc., hem creat *jo planyc* i *que jo planyga*.⁴

Com hem vist, les evolucions del català oriental i del valencià tenen el mateix fons, que podríem descriure així: l'objectiu és simplificar i regularitzar les formes de la conjugació prioritzant la consonant palatal. En el quadre de 8, n'hi ha una representació gràfica; he posat primer el radical del verb, en versaleta; a continuació, apareix la forma irregular medieval; finalment, van les regularitzacions del valencià i del català oriental, independentment que la consonant palatal siga la fricativa (*creix-*, *naix-*) o una altra (*plany-*):

8. Palatalització idèntica en valencià i en català oriental

<i>CREIX-</i>	<i>cres-</i>	<i>creix-ca</i>	<i>creix-i</i>
<i>NAIX-</i>	<i>nas-</i>	<i>naix-ca</i>	<i>neix-i</i>
<i>ESTRENY-</i>	<i>estreny-</i>	<i>estreny-ga</i>	<i>estreny-i</i>

Pel que fa al valencià, Sifre (2004: 161) ja havia observat que l'evolució de la tercera conjugació (eliminació de la consonant alveolar) també s'havia produït en verbs de la segona conjugació (*naixc, planyc*), independentment que la consonant siga fricativa (*s*), nasal (*n*, «NGO» de 7) o lateral (*l*, «LGO» de 7). Semblantment, les formes *que jo vullga* i *que jo cullga* van unides a *jo vullc* i *jo cullc*. En paraules de Sifre (2004: 161): «Alguns parlars, entre els quals hi ha el valencià, [...] igualen la forma fònica dels radicals, com ja ha passat en els parlars que fan *planyo* o *creixo*: *planc* >> *planyc*, *cresc* >> *creixc*». Cal dir que la regularització que hem descrit començà a produir-se en valencià molt prompte (cap al final de l'Edat Mitjana). Ací en tenim un exemple del segle XVI: *Y strenygué molt a Xàtiva* (Martí 1994 I: 76).

Les diferències entre el valencià i el català oriental són bàsicament dos: el valencià, a més de no canviar la vocal del radical (*nàixer* > *néixer*, *traure* > *treure*, *nadar* > *nedar*), no ha perdut la *c*, marca distintiva ben comuna en el subjuntiu de molts verbs de la segona conjugació.⁵ Eixes dos divergències expliquen que la variació que hi ha entre les formes

⁴ Observem que l'explicació de 7 conté paraules que expressen valoracions ideològiques: la forma *cresca* (usual en la llengua culta del segle XIX, com ara en la llengua de Jacint Verdaguer) és qualificada de «primitiva» i «antiga».

⁵ Sifre (2004: 160-162) ha observat que la *c* es sonoritza si el fonema precedent és sonor: *duc/duga, moc/moga, prenc/prenga, morc/morga*. Eixa deducció és un bon mitjà per a solucionar els casos de variacions en la llengua viva, tal com aplica el lingüista de Castelló. Caldria arreplegar dades empíriques de la llengua (tant del passat com de l'actualitat) per a aclarir la qüestió següent: saber si el factor important és el radical del verb o la forma que tenia la primera persona del present d'indicatiu abans que els valencians li afegirem l'afix *c* (*jo tus, jo fuig*), ja que el subjuntiu deriva d'eixa forma. Si el factor decisiu és el radical, en el cas del verb *fugir* serà *que jo fuigga*; en canvi, si la forma pertinent és aquella

valencianes actuals i les clàssiques és més reduïda que la que hi ha entre les formes hodiernes del català oriental i les clàssiques (és a dir, *naixca* està molt més prop de *nasca* que no *neixi*). També hi ha una diferència cronològica entre els dos parlars. En concret, l'evolució valenciana deu ser tres o quatre segles més antiga (i amb repercussions en la llengua culta des del final del segle xv o la primera del xvi).

Acabarem la descripció del paral·lelisme entre l'evolució valenciana i la del català oriental fent un comentari sobre els verbs de la tercera conjugació que s'anomenen «purs», algun dels quals hem exemplificat (*morc/morga*). Eixos verbs tendixen a desaparèixer, siga per assimilació als incoatius (de *ajup*, *afig* o *consent* a *ajupix*, *afegix*, *consentix*)⁶ o siga per assimilació als verbs de la segona conjugació. En la mesura que eixe procés simplifica i regularitza la flexió verbal, la llengua culta l'hauria d'afavorir sempre que ja haja començat a produir-se en la llengua parlada. I bé, l'evolució dels verbs que s'han assimilats a la segona conjugació era previsible que hagen actuat com han fet: diferenciant la primera persona i la tercera. Així, de la mateixa manera que, des de *jo pren* i *ell pren*, el conjunt de la llengua ha passat a *jo prenc* i *ell prenc*, els valencians també hem diferenciat *jo cullc* i *ell cullc*. Per una altra banda, de la mateixa manera que el procés que hi ha en els verbs incoatius de la tercera conjugació (de *partesc* a *partixc* i *parteixo*) i en el grup de verbs de la segona que tenen un radical acabat en una consonant palatal (de *nas-c* a *naix-c* i *neix-o*) va unit a l'expansió d'eixe procés al present de subjuntiu (*que jo partixca*, *que jo parteixi*, *que jo naixca*, *que jo neixi*), així passa també en els verbs purs de la tercera conjugació (en l'exemple, *que jo cullga*). En eixos verbs, l'evolució de fons també és idèntica en valencià i en català oriental:

9. Extensió del procés als verbs dits «purs» de la tercera conjugació

- a. *mor-c* = *mor-o*
- b. *mor-ga* = *mor-i*
- c. *cull-c* = *cull-o*
- d. *cull-ga* = *cull-i*

¿És previsible el mitjà de cada parlar? Quant al català oriental, si l'evolució ha eliminat la *c* en la primera persona del present d'indicatiu dels verbs incoatius i l'ha substituïda per *o* (*pates-c* > *pateix-o*), és comprensible que haja usat la vocal *o* en uns verbs en què no ha d'eliminar la consonant *c*: *jo cull* > *jo cull-o*. En el cas del valencià, era predictable que, amb l'objectiu de diferenciar la primera persona i la tercera (*jo perd* = *ell perd*, *jo cus* = *ell cus*), usàrem el mateix mitjà que apliquem no només a quasi tots els verbs de la tercera conjugació (els incoatius, *jo partixc*), sinó també a la majoria dels de la segona (*conec*, *bec*, *estenc*, etc.), i més si tenim en compte que ja hi havia un precedent important en els verbs purs de la tercera conjugació: les formes del verb *eixir* (*jo ixc* / *que jo ixca*).

1.2.3 L'evolució valenciana ¿és purament fònica?

Recapitem per a avançar. Hem vist que la primera causa que deu explicar el paradigma afavorit per l'IIFV i l'IEC és el manteniment de la «confluència» (§1.2.1), encara que eixe criteri comporta tractar d'una manera ben diferent (§1.2.1) unes formes que tenen el mateix objectiu (simplificar i regularitzar, §1.2.2). Ara, exposarem una altra causa que podria haver influït en la formació de la proposta que superposa tres models diferents.

---

de què prové el subjuntiu (possibilitat potser més simple i versemblant), seria *que jo fuigca*.

⁶ El verb *consentir* era una paraula composta en llatí, però no en valencià, on *con-* no és cap prefix compositiu. Això explica que els parlants conjuguen *sentir* i *consentir* d'una manera diferent (*jo senc*, *tu sents*, *ell sent*, contra *jo consentixc*, *tu consentixes*, *ell consentix*).

Entre els lingüistes, n'hi han que han proposat que les formes incoatives del valencià i del català occidental no s'haurien format com a conseqüència de causes flexives o morfològiques, sinó fòniques. Més amunt, hem vist que, ja madur (en 1958), Giner apuntava a la causa flexiva (§2.2, 5), però en la joventut (en el treball sobre les conjugacions de 1933) havia exposat la hipòtesi purament fònica d'una manera clara:

10. Hom nota que en alguns mots hi ha tendència a reduir a *i* el diftong *ei* del nexa *eix*: *queixal*, pronunciat *quixal* [...] Així doncs, devem suposar que, en les formes *serveix*, *serveixes*, *serveixc*, *serveixca*, etc., la tendència vulgar reduí el diftong valencià *eix* (o *eixc*) a *ix* (o *ixc*) per pèrdua de la *e*, de manera que la *i* de *servix*, *servixes*, *servixen* és la mateixa *i* de *serveix*, *serveixes*, *serveixen*. (Giner 1933; 1998: 246)

Mirada internament, l'argumentació pareix simple i coherent. Però, si l'apliquem a la realitat empírica, trobarem que no és adequada. En efecte, si la proposta juvenil de Giner fóra certa, els valencians també hauríem canviat les formes verbals *coneix*, *pareix*, *creix* o *mereix* en *conix*, *parix*, *crix* i *merix*; i els noms *peix*, *reixa* o *teix* els pronunciaríem com a *pix*, *rix* i *tix*; en canvi, eixes pronúncies són inexistents. Giner es cura en salut reduint el fenomen a «alguns mots». Però aleshores cal explicar per quines raons misterioses les formes incoatives haurien actuat d'una manera diferent a uns altres verbs *i*, en general, a unes altres paraules. La veritat és que hi han raons objectives que expliquen un fet i fonamenten una afirmació. El fet és el següent: *en alguna paraula solta*, els valencians podem reduir el segment fònic *eix* a *ix*; i l'afirmació és aquesta: les formes incoatives *no es poden trobar* entre les poques paraules en què és factible canviar *eix* per *ix*. Vegem-ho a poc a poc.

Per a entendre per què hem pogut passar de *queixal* a *quixal* però en canvi no se li ha acudit a ningú variar *coneix* o *peix* en *conix* i *pix*, primer que res observarem que el canvi *eix* > *ix* només afecta paraules aïllades. De fet, hi han dotzenes de noms i adjectius en què cap valencià ha fet eixa variació. Fins i tot en una paraula fònicament tan semblant a *queixal* com és *queixar*, el canvi no s'ha produït. Per tant, la variació fònica que estudiem afecta paraules soltes i és *opcional*: pot produir-se (*queixal* > *quixal*) i pot no produir-se (*queixar*). A més d'eixes dos característiques, hi ha una condició: la reducció és factible quan la vocal *e* de *eix* és àtona. Eixa propietat explica que, en els exemples de més amunt, les formes *coneix*, *pareix*, *creix*, *mereix*, *peix*, *reixa* o *teix* no les haja canviades ningú. Ben mirat, tenint en compte que la variació *eix* > *ix* només es produïx esporàdicament i quan la *e* és àtona, haurem de convindre que és del tot falsa l'afirmació que hem vist més amunt: «la tendència vulgar reduí el diftong valencià *eix* (o *eixc*) a *ix* (o *ixc*)» (10). Contat i debatut, les paraules que comentem són molt poc afortunades, ja que alhora que *presenten la realitat lingüística com no és*, fan creure als parlants que *parlen malament*, objectiu assolit amb l'ajuda d'un adjectiu *inefable* (*vulgar*).⁷

Si ara observem el valencià col·loquial, trobarem alguna forma que pareix que desmentisca la propietat que la *e* de *eix* ha de ser àtona, com ara dir *jo dix*, del verb *deixar*. Quan hem arribat a una proposta que es verifica en molts casos però té alguna excepció, és possible que l'afirmació siga falsa, però també és factible que hi haja un fet particular que justifique l'excepció. Tot seguit, mirarem si la segona possibilitat és l'adequada en el cas nostre. Certament, la primera vocal *e* de *jo deix* és tònica, però la immensa majoria de les formes de la conjugació d'eixe verb tenen la *e* en síl·laba àtona: *deixava*, *deixaves*, *deixava...*,

⁷ Els lectors que vullguen veure una bona mostra de com sol funcionar l'adjectiu *vulgar* en els treballs de normativa lingüística, poden consultar Solà (1994: 306).

deixí..., *deixaré...*, *deixaria...*, *deixara...*, *deixant*, *deixar*, *deixat* i una part dels presents (*deixem* i *deixeu*). Podem dir, per tant, que només una part ínfima de la conjugació del verb *deixar* té la primera *e* en la síl·laba tònica. Eixa propietat permet fer una suposició simple sobre com deu haver anat el procés: d'una manera semblant al canvi de *a* en *e* en parlars orientals (pas de *traure* a *treure*, de *nadar* a *nedar*, de *nàixer* a *néixer*, etc.). En síl·laba àtona, els valencians hem reduït *eix* a *ix* (de *deixava* a *dixava*, de *deixí* a *dixí*, etc.) i, finalment, hem homogeneïtzat el paradigma. Quan hi ha un conjunt de formes que integren un paradigma (ara la conjugació d'un verb) i una part de les formes canvia, la variació es pot estendre a la resta del paradigma. En el cas dels dialectes orientals, els parlants deuen haver interpretat que la *e* neutra de la síl·laba àtona és una *e*, de tal manera que, a la fi, canvien la *a* per *e* en síl·laba tònica. Aprofitant que hem comentat la reducció de *deixar* a *dixar*, convé que insistim en l'opcionalitat del procés: per molt semblants que siguen el nom *queixal* i el verb *queixar*, els valencians no hem practicat la variació fònica de *deixar* en el cas de *queixar-se* (*em queixava*, *em queixaré*, etc.).

El camí que hem seguit és quasi aplicable a *ixa dona*, per *eixa dona*. Per a completar-lo, només hem de considerar una altra característica. Hi han unes quantes paraules d'una síl·laba que, quan les pronunciem, van foses amb la següent (o amb l'anterior), com si foren una síl·laba àtona. Eixa característica tonal apareix en els pronoms febles, en unes quantes preposicions (*en*, *a*, *amb*, *de*), en l'article i en una part dels usos d'uniques paraules amb un contingut semàntic molt pròxim al que té l'article: els adjectius demostratius. Així, quan pronunciem [es-thò-me] (*este home*) només hi ha una síl·laba tònica: la primera de la paraula *home* (a la qual afegim la *t*). Igual passa en el segon demostratiu: el valencià tradicional pronuncia *eixe home* com a [ei-xhò-me]. Com que cada adjectiu demostratiu forma un paradigma de quatre formes (*eixe*, *eixa*, *eixos*, *eixes*), una volta que la forma *eixe* ha esdevingut *ixe* davant de noms masculins començats per vocal tònica (quan la pronúncia [ei-xhò-me] ja ha passat a [i-xhò-me]), la variació es deu haver estés a aquelles formes en què la síl·laba és tònica (*eixos hòmens* > *ixos hòmens* / *eixe cas* > *ixe cas* / *eixa dona* > *ixa dona* / *eixes cases* > *ixes cases*).

Acabarem l'anàlisi de la proposta juvenil de Giner fent-nos una pregunta: les excepcions que ja hem justificat (*eixe* > *ixe*, *deixe* > *dixe*) ¿poden haver influït en el fet que *prefereix* haja passat a *preferix*? Per a contestar a eixa pregunta, primer observarem que els verbs citats més amunt (*conéixer*, *paréixer*, *créixer*, *meréixer*) tenen tots *desenes de formes* en què la vocal *e* de *eix* es troba en síl·laba àtona (*creixia*, *creixies...*, *creixeré...*, *creixeria...*, *creixent*, *creixem*, *creixeu*, *que creixem*, *que creixeu*); però, a pesar d'eixa majoria tan aclaparadora, els valencians no hem reduït cap *eix* a *ix*. En canvi, la terminació clàssica *-eix* de la tercera conjugació apareix poques voltes i *sempre en síl·laba tònica*, tant en les formes medievals (11a: tres formes) com en la regularització que va acceptar la llengua culta al final del segle xv (11b: huit formes):

11. El sufix clàssic *eix*

- a. Formes originals: *prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen*,
- b. Formes regularitzades del segle xv: *jo prefereixc*, *que jo prefereixca*, etc.

Davant d'eixe panorama, haurem de lligar caps i traure la deducció següent: si en una sèrie de verbs en què la fonètica permetia reduir *eix* a *ix* (*coneixia*, *pareixia*, *creixia*, *mereixia...*) no ho hem fet, ¿com havíem de promoure eixa variació en un cas en què la fonètica no ho

permetia (11)? Realment, la reducció valenciana de *prefereix* a *preferix* és, fonamentalment, una regularització flexiva.

1.2.4 Un factor fonètic secundari

Una pregunta que cal formular-nos és la següent: si el procés valencià és una regularització flexiva (en el present d'indicatiu, sempre *i*, si hi ha consonant, sempre la palatal, *preferixc*, *preferim*, *preferixen*), ¿per què no s'ha produït en les Illes Balears i la Catalunya oriental? Casanova (1993) ha fet la proposta següent: el fet de pronunciar el fonema *i* en *eix* hauria afavorit en els parlars occidentals la regularització flexiva, mentre que eixe fonema ja no es pronunciaria cap al segle xv en els parlars orientals i eixa absència hauria impedit l'evolució. És a dir, el fonema consonàntic *i* que els valencians i els catalans occidentals pronunciàvem en *prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen* hauria facilitat el procés.

Per a interpretar bé eixe factor, hem de tindre en compte que, en els segles xiv i xv, devia existir una força fonètica que també impulsaria l'evolució. Des de l'origen de la llengua fins als segles dits, la presència d'una *i* posttònica tancava les vocals, tant si eren *es* i *os* obertes com tancades (12a-c). L'evolució també incidia sobre la vocal *a* (12d-e):

12. Tancament de *es* i *os* per una *i* posterior

- a. MONASTERIU > *monestir*
- b. PECTU > PEITU > *pit*
- c. PODIU > *puig*)
- d. MAGIS > *més*
- e. FACTU > FAITU > *fet*

Com es pot veure en els exemples, el fenomen arribava a les vocals tòniques (12b-e), diversament del canvi esporàdic modern. I bé, si *peít* podia tancar-se en *pit*, *prefereix* també podia tindre la mateixa evolució: *prefereix* > *preferix*. Ara bé, cal insistir que eixe factor és purament secundari, com mostren les dades empíriques. Com que la causa de la variació és fonamentalment flexiva, la presència de la *i* no actuava quan la vocal era la temàtica. Així, les formes del present d'indicatiu de *créixer*, *conéixer*, etc., tenen constantment una *e* tònica, (13a), mentre que, en els verbs de la tercera conjugació, en dos persones hi ha la vocal predictable (*i*), la qual és també la que apareix en els altres temps (*preferia*, *preferí*, *preferiré*, *preferiria*); en canvi, quatre persones del present d'indicatiu tenen una vocal no predictable (13b):

2. La vocal tònica en el present d'indicatiu de les conjugacions segona i tercera

- a. Segona: sempre la temàtica, *e* (*conec*, *coneixes*, *coneix*, *coneixem*, *coneixeu*, *coneixen*)
- b. Tercera: vocal temàtica en dos persones (*preferim*, *preferiu*) i vocal no predictable en les incoatives (*preferesc*, *prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen*)

Podríem dir, com a conclusió, que les dades empíriques són clares: la finalitat de l'evolució és una raó flexiva (regularitzar les formes del present d'indicatiu), i el mitjà que ho permetia era fonètic (la possibilitat de tancar el diftong *ei* en *i* en el segle xiv i, potser, encara en el xv).

Podríem recapitular així. Quan la vocal *e* és àtona, és factible (no necessari) que el segment *eix* es reduïxca a *ix* (*queixal* > *quixal*, però *queixar*). En paradigmes flexius en què la vocal *e* pot ser ara tònica i ara àtona, en alguna paraula també s'ha produït el procés (*eixe* > *ixe*). Hi ha un verb de la primera conjugació en eixa situació (*deixar* > *dixar*). Si la vocal *e* representa la conjugació (cas de la segona), els parlants han evitat sistemàticament la

variació. Complementàriament amb eixa absència, el valencià i el català occidental han reduït *eix* a *ix* en les formes incoatives perquè eliminaven una anomalia flexiva (tindre la vocal tònica *e* en una conjugació a què li correspon la *i*, que apareix en dos persones del present). Finalment, en els parlars orientals eixa evolució no s'ha produït perquè en el segle xv ja haurien suprimit el fonema *i* davant de la consonant palatal fricativa sorda (de *reixa* o *feix* a *rexa* i *fex*). Tenim, per tant, que la presència del fonema *i* sí que influïx, però com a mitjà (o causa secundària). La finalitat del procés (o causa fonamental) és flexiva *i*, per tant, la variació no es produïx quan faria aparèixer formes flexives irregulars (*tu coneixes* > *tu conixes*); complementàriament, l'evolució es materialitza quan la llengua homogeneïtza la vocal tònica, sempre la temàtica (*jo preferixc* = *nosaltres preferim*).⁸

1.2.5 Un ètim hipotètic contra la realitat

En manuals de filologia romànica, Moll (1952: §348 nota 1) troba que el «llatí vulgar» havia tingut la terminació *-isco* al costat de *-esco*, la qual hauria arribat a diverses parts de la Romània. A partir d'eixa dada, el lingüista menorquí va fer l'afirmació següent:

3. En el català occidental i en el valencià ha prevalgut el vocalisme a partir de *-isc*, d'on resulten, segons les diverses regions, aquests distints paradigmes: *partixes, partix... partixca, partixques...* (Moll 1952: §348)

No sé quina informació empírica tindria Moll en aquella època. Ara sabem que, en les formes incoatives, la documentació medieval té constantment *eix* i *esca*, mentres que, si les formes vives del valencià i del català occidental hagueren tingut una *i* tònica en els segles XIII i XIV, per ací i per allà haurien esquivat el control de l'escrivà (com ara en la documentació dels jutjats). Potser per eixa absència no hi ha cap autor actual que continue defensant la proposta de 14 (o jo no n'he vist en la bibliografia consultada). De fet, si algú defenguera ara la hipòtesi de la forma llatina *-isco* li podríem objectar que, a més d'apel·lar a un ètim llatí que hauria viscut misteriosament separat de la documentació, estaria considerant tant el llatí, com menystenint-nos a nosaltres: com si, en els darrers cinc-cents o mil anys, no hi hagueren hagut evolucions i els nostres pobles no hagueren fet cap creació lingüística (com ara cap regularització flexiva).

---

⁸ De les dos propostes de Giner, deu haver circulat molt més la de joventut (§2.3, 10), encara que és notòria l'absència d'adequació (*feix, coneix*). En canvi, l'explicació de la maduresa (que és tan simple, §2.2, 5) deu haver influït molt poc en els autors posteriors. De fet, hi ha qui ha estés el factor hipotèticament fonètic al diftong *ei* (sense que vaja en contacte amb la consonant palatal fricativa sorda). Així, parlant un dia amb un alumne em va dir que no li agradava la forma *mitat* (en compte de *meitat*) «perquè el valencià tanca *ei* en *i*, cosa inacceptable» (setembre del 2005). Li vaig mostrar per què l'afirmació que m'havia fet era del tot falsa en el valencià modern i contemporani, i li vaig explicar que el pas de *meitat* a *mitat* devia ser el resultat de dos causes no incompatibles entre elles. En primer lloc, hi ha un factor permanent: homogeneïtzar eixa paraula amb la quasi sinònima que té (*mig / mitat*); per una altra banda, tenint en compte que la forma *mitat* ja existia a l'Edat Mitjana podem suposar que també hi podia actuar el tancament que produïa la vocal *i* en aquella època (12): *MEDIATATE* > *me(d)i(a)tat* > *meitat* > *mitat* (igual que en *peit* > *pit*). Si ara recuperem l'afirmació anterior, convé que ens preguntem com s'hauria format una creença que, ultra ser no ser certa («el valencià tanca *ei* en *i*, cosa inacceptable»), implica una interpretació més degradada del valencià viu. Com que és ben difícil que l'alumne haguera arribat per ell mateix a una convicció que no té adequació empírica («el valencià tanca *ei* en *i*»), no sé si podríem pensar que seria un augment d'una creença que, encara que no certa, ha circulat: de creure que en valencià hi ha «la tendència vulgar a reduir el diftong *eix* a *ix*», hom hauria passat a «la tendència vulgar a reduir el diftong *ei* a *i*, com ara en *meitat* > *mitat*».

¿Com reaccionà Giner quan va llegir el manual de Moll? En el cas que encara pensara en la proposta de 1933 (l'evolució *prefereix* > *preferix* seria purament fònica, com la de *queixal* > *quixal*), degué canviar ràpidament d'opinió per tres factors: d'una banda, pel suport tan feble que tenia la hipòtesi fonètica; de l'altra, perquè en l'establiment de l'ortografia actual hem apel·lat molt a l'etimologia (a voltes excessivament) i perquè Moll devia ser per a Giner un bon lingüista. La conjunció d'eixos factors degué fer que el lingüista valencià supeditara les formes valencianes tradicionals i vives (*preferixca*) a un ètim hipotètic, de tal manera que, en la «Morfologia» del *Diccionari de la rima* (1956), va substituir les formes en *x* més consonant velar per formes en *s* més velar:

4. Formes de Giner (1956; 1998: 309)

a. *patic, patixes, patix, patim, patiu, patixen*

b. *patisca, patisques, patisca, patim, patiu, patisquen*

Posteriorment, la gran confiança que Carles Salvador i Enric Valor tenien en Josep Giner els impulsaria a adoptar la *s* en les seues gramàtiques. Enfront d'eixe panorama negatiu, el treball citat de Casanova (1993) ha restituit l'evolució interna de la llengua.⁹

En el punt en què ens trobem, convé que recordem un principi de la normativa que ja es va formular i practicar en la Renaixença. El mallorquí Marià Aguiló i el barceloní Pompeu Fabra aplicaven un criteri que té molt de sentit comú: quan des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies hem tingut una grafia concreta i la llengua parlada (tota o una part) pronuncia d'acord amb eixa grafia, cal respectar-la, encara que no hi haja correspondència amb la grafia de l'etimologia. Ací tenim com ho formulà Fabra:

5. És el mateix cas dels que, en la primera època de la renaixença, protestaven contra la grafia *treball*, defensada per Marià Aguiló, perquè, segons ells, *treball* provenia de *trabáculus* (i havia, per tant, d'escriure's *travall!*). Marià Aguiló objectava, amb raó, als seus adversaris que cap valor no podia tenir per a la recta escriptura de *treball* que aquest provingués de *trabáculus*, si en català antic apareix constantment escrit *treball*, i així, i no pas *travall*, és com sona en tal i tal regió on no són confosos els sons *a* i *e* i els sons *b* i *v*. Però després resultà, encara, que *treball* no provenia de *trabáculus!* (Fabra, *Conv. Filol.* 11 —174, de 1920—)

A més, en el cas nostre no hi ha només en joc la grafia d'una paula, sinó el *paradigma* dels dos presents de la tercera conjugació, que afecta *centenars i centenars* de verbs. Ben mirat, ací és aplicable un altre principi important de la normativa: quan la llengua parlada actua d'acord amb un paradigma regular (*preferixc, preferixes...*; *que jo preferixca...*), no té ningú dret a canviar una estructura regular per una irregularitat (*preferisc / prefereixes*) en nom d'un origen hipotètic. I més quan, amb les separacions de la llengua viva, no hi ha cap unificació lingüística.

1.2.6 Una altra negació de la realitat

Una altra causa que deu explicar l'oposició a restituir la forma *preferixc* és un factor que no he vist formular obertament per escrit, encara que ja és antic. Així, Giner (1933; 1998: 246) informa que «algú ha qualificat injustament d'*horrible* el nexa *xc* de *servixc*». No cal dir que eixa afirmació no té gens de valor, com no en trindria tampoc qui diguera que la grafia de *servixc* «és preciosa». F L'adjectiu *horrible* no exposa cap argumentació, sinó que és la

⁹ Martí (1994 II: 185 n. 262) dóna bibliografia sobre la qüestió, resumida en Pérez Saldanya (1998: 109-111).

conseqüència d'un sentiment advers, al qual s'oposa Giner, no debades darrere hi ha probablement una ofuscació o un prejudici.

Sixanta anys més tard, vaig viure un fet potser semblant al de Giner. Algú dels qui en 1993 volia *patisc* i estava en contra de *patixc* va afirmar que en català no apareixia una consonant palatal davant d'una altra consonant i, per tant, les formes *vullga*, *preferixc*, *fuigc* o *planyc* eren inacceptables. Per a veure el valor d'eixa afirmació, ens preguntarem si és certa o falsa. Si resulta que les síl·labes dites existixen en valencià, i si per a qui va fer l'afirmació el valencià forma part del català, aleshores l'afirmació no és certa. Una lliçó que podem extraure d'eixe fet és que no podem voler que el valencià siga una part del català i, en la pràctica, dir que les especificitats del valencià no serien catalanes. En tèrmins lògics, això és una contradicció i, del del punt de vista ètic, és un engany. En realitat, l'afirmació que comentem incorre en una altra anomalia, que va descriure Fabra quan era un jove: la dels qui, en compte d'explicar la realitat lingüística i posteriorment mirar com convé que actue la llengua culta, neguen la realitat com a conseqüència de prejudicis. Òbviament, quan algú actua així viola el primer fonament de la ciència: com que la primera finalitat de la ciència és explicar la realitat, si la neguem no l'explicarem mai. Ací tenim les paraules de Fabra sobre el qui negava fets lingüístics:

6. [...] aquest vell català oriental, que precisament nosaltros hem sigut els primers en no considerar com fill de causes de corrupció recents [...]. En nom d'aquesta tradició [literària], el senyor Ferrer ens diu que no pertanyeixen a la llengua catalana la preposició *am* [= *amb*] i el pronom reflexiu *es*. Doncs a quina? La majoria de catalans diem aquestes dugues paraules. No hi fa res: *am* i *es* no són catalanes perquè no hi ha cap llei que expliqui com la preposició llatina *ab* s'ha convertit en *am*, i el reflexiu *se* en *es*. Les lleis de transformació! ¿Com s'han establert aquestes lleis? Observant els fets, en vista dels quals s'han formulat. ¿Que les lleis establertes no expliquen certs fets? Senyal que no són bones. No: *ens* no es diu, no és català, perquè no sé per què ni com el *nos* llatí s'ha pogut convertir en *ens*. El cas és que s'hi ha convertit. ¿Qui el nega aquest fet, que els catalans diem *ens*? I que no ens cal pas dir que *ens* i *es* no són mots estrangers, que són fets aquí, mots catalans, ben catalans. Senyor Ferrer, això de negar un fet!... (Fabra, *L'Avenç*, p. 93-94, 1892)¹⁰

Com a resposta a una creença que no tenia en compte la realitat, en un llibre de 1997 vaig intentar mostrar que és previsible que tinguem consonants palatals davant d'una altra consonant, com ara els noms *migdia* o (*ànec*) *collverd*, o l'antropònim *Bellpuig*, o els topònims *Ulldecona* (Terres de l'Ebre) o *Valldemossa* (Mallorca), contra l'aragonés *Valdelinares*, que és la mateixa actuació que apareix en occità. No cal dir que eixa opció és la que apareix en *vullga*, de la mateixa manera que la seqüència fonològica de *preferixca* és la que trobem en el topònim valencià *Serra de Buixcarró* (la Costera). O, paral·lelament a la paraula general *migdia*, els valencians ja déiem *jo lligc* en el segle XVI (Fabregat i López 1987; exemples 125 —de 1563—, 133 —de 1611— i 134 —de 1611—). En la mateixa època reculada, vàrem regularitzar la pronúncia *estrengué* en *estrenygué*, o *atengué* en *atenygué*, cosa que també permetia diferenciar el pretèrit perfet dels verbs *atendre* (*atengué*) i *atényer* (*atenygué*). Els lectors interessats per veure si les síl·labes condemnades, a més d'existir, són previsibles en el nostre sistema sil·làbic, poden consultar l'apèndix 2.

---

¹⁰ He tret la citació de Fabra de Miracle (1976: 171-172).

1.2.7 Anàlisi de la decisió de la SF

La decisió de l'IEC de 1993 està en un escrit públic i, per tant, la podem analitzar:

7. Analitzades acuradament les formes del paradigma alternatiu [*servisc*, etc.], la Secció Filològica considera aconsellable de continuar la tradició, seguida per les gramàtiques publicades al País Valencià els darrers trenta anys, de no tractar d'una manera divergent el fenomen fonètic de la palatalització col·loquial de les formes incoatives del verb respecte a la resta de casos que apareixen en la llengua. (1993; *Documentació de la Secció Filològica III*, 1996, p. 150)

Als lectors, els costa molt extraure idees clares llegint el fragment anterior, cosa que aconsella que mirem si la causa està en l'escrit. Primer que res, convé assenyalar una absència important. Si la SF rebutja el pas de *servesca* (amb una consonant alveolar, *s*) a *servixca* (amb una consonant palatal, *x*) ha de ser perquè genera efectes negatius. Això no obstant, la institució pública no exposa als lectors quines són eixes conseqüències perjudicials. El fet de no acceptar *preferixca* seria una conseqüència de voler tractar eixes formes de la tercera conjugació com «la resta de casos que apareixen en la llengua». Ara bé, ¿quins són eixos «casos»? L'IEC ni descriu ni exemplifica eixos «casos» i, en una tal situació, els lectors ni tan sols poden saber quina causa genèrica hi ha darrere de no acceptar la forma *preferixca*. Una cosa, però, sí que és del tot clara: segons la SF de l'IEC, què no hauria originat la palatalització de *preferixc*. En efecte, l'adjectiu *fonètic* («el fenomen fonètic de la palatalització») implica que, per a la SF, l'evolució que va de *servesca* a *servixca* no seria flexiva. La regularització flexiva seria el motor dels canvis del català oriental, però no del valencià i del català occidental, per molt paral·leles que siguin les evolucions (§1.2.2).

Dins del camp fonètic, ¿quina és la causa inexposada per la qual la SF no accepta la forma popular valenciana? ¿Potser és per la suposada inexistència de l'estructura sil·làbica «vocal + consonant palatal + consonant» (§1.2.6)? ¿O hi ha alguna altra raó? La mateixa persona que em va dir que l'estructura sil·làbica de *patixca* «no era catalana», va opinar que eixes formes s'explicaven per un «vulgarisme» valencià: la palatalització de la *s* davant d'una consonant velar (*màsquera* > *màixquera*). Li vaig contestar que, de paraules com *fosc* o *fresc* (o *escata(r)*, *mesclar*, *bresquilla*, *visc* i *enviscar*, *sisca*, *mosca*), en trobaria moltes en el valencià de qualsevol època i, per tant, la seua afirmació no era certa. Realment, la creença que comentem deu tindre tant de fonament com aquella altra que, perquè hi ha *quixal*, *ixe*, *dixe* i alguna altra forma, dedueix que «el valencià convertix *ei* en *i*». Les meues paraules no varen fructificar. Al cap d'uns mesos d'eixa conversa, la SF, basant-se en una causa misteriosament no exposada, prenia una decisió que implicava que, des de *Tirant lo Blanch*, Roís de Corella (*prefereixca*) i Jaume Roig fins a Teodor Llorente, Garcia Girona i Sanchis Guarner, els valencians i els catalans occidentals hem pronunciat i hem escrit un vulgarisme i, per tant, calia eliminar-lo. Realment, la institució dita va prendre, amb una escriptura críptica i amb un fonament ben poc objectiu, una decisió greu, ja que no afectava una paraula, sinó milers i milers de formes (el conjunt dels verbs de la segona conjugació multiplicat per huit).

Des d'un punt de vista de detall, convé observar que, en la proposta aprovada per la SF, hi ha *servixes*, *servix* i *servixen* precedint les formes *serveixes*, *serveix* i *serveixen*:

8. Present d'indicatiu	Present de subjuntiu
a. <i>servisc</i>	<i>servisca</i>
b. <i>servixes / serveixes</i>	<i>servisques</i>

c. <i>servix / serveixes</i>	<i>servisques</i>
d. <i>servim</i>	<i>servim</i>
e. <i>serviu</i>	<i>serviu</i>
f. <i>servixen / serveixen</i>	<i>servisques</i>

La institució pública no fa cap comentari sobre una tal dualitat, és a dir, no explica per quines raons, en compte d'una forma (com és previsible), n'aprova dos. Per una altra banda, si hi han dos formes u espera que li comenten quina és la finalitat de cada una, cosa que no apareix tampoc en el document de la SF. No cal dir que uns silencis tan estranys sorprenen els lectors. El fets posteriors a l'aprovació apunten cap a una *presència absent*: unes formes (*servixes*, *servix* i *servixen*) que, encara que figuren en l'acord, és com si no hi estigueren. Així, al costat de les anomalies dites (no justificar la dualitat de formes ni explicar-ne la finalitat) hi ha el fet que les editorials han canviat des del principi (i en bloc) *servesc* per *servisc* però no *serveixes* per *servixes*, malgrat que eixa forma precedix *serveixes*, cosa que dóna a entendre que hauria de ser la preferent. Davant d'eixes dades, u es pregunta si les formes que recomanarien a les editorials no són, exclusivament, *preferisc*, *prefereixes*, *prefereix*, *preferim*, *preferiu*, *prefereixen* (§1.1.4, 7).

Acabarem l'anàlisi observant que hi ha una coincidència entre la decisió de 1993 i la que la Secció Filològica va prendre davant de l'argumentació de Fabra sobre la concordança del verb *haver* locatiu amb el subjecte. En la nota dels anys cinquanta, la institució afirmava que «havia estudiat curosament l'original», encara que no mostrava als lectors l'estudi ni deia en què no era cert el raonament de Fabra (§5.3.3, 6). En l'escrit dels noranta, informa que «ha analitzat acuradament les formes del paradigma alternatiu», però ensenya tan poc l'anàlisi als lectors, que no poden saber ni quina classe de deficiència hi hauria en les formes regulars (*preferisc...*). Ben mirat, davant de la qualificació «estudi o anàlisi acurat» podríem fer una observació metodològica. Un investigador ha de procurar no aplicar-se eixa qualificació, més que més si resulta que no mostra cap anàlisi als lectors. L'operació que convé fer és una altra: oferir argumentacions (i deixar que siguin els lectors els que qualifiquen l'anàlisi que han llegit).¹¹

1.3 Entre les formes regulars i les irregulars

1.3.1 Formes regulars populars: Sanchis Guarner i Valor

El valencianisme dels sixty i els setanta va tindre molt poc en compte la gramàtica de Sanchis (de 1950), i també un bon grapat de característiques de la flexió verbal valenciana moderna. Abans d'eixa onada, el gramàtic valencià havia inclòs en el seu manual unes quantes formes populars, com ara la dualitat *cresc* i *creixc* (§186) i les unicitats *ixc* i *ixca* (§205) o *oigc* i *oigca* (de *oir*, §211). Però en altres verbs només va posar la forma medieval, com ara *jo cus* (§197). Com era previsible, a més de posar formes populars en els paradigmes de la gramàtica les practicava en la seua escriptura. Ací en tenim un exemple:

1. És molt possible que el teu segon llibre dins la col·lecció «Raixa» *ixca* molt més aviat del que et figures. (Sanchis, 1954; en Fuster 2000: 197)

Després del triomf ideològic de Fuster en el valencianisme, ¿com veia Sanchis la flexió verbal popular? ¿I Enric Valor (en l'obra del qual hi han moltes mostres d'arrelament al valencià viu, sobretot en l'etapa més madura)? Eixe és un tema important, que convindria

¹¹ Segarra (1999: 278) ha comentat el detall de *servisc / serveixes* des del punt de vista del dialecte nord-occidental i el valencià del nord, on la norma comporta més anomalies que en la resta del valencià.

investigar. Ací, observaré que cap dels dos autors devia estar content del retorn unilateral a la llengua clàssica (és a dir, retorn només dels valencians). O com a mínim això fan pensar unes paraules de Valor gravades en vídeo en gener de 1998 i reproduïdes per Montoya (1999: 355). El gramàtic i escriptor de Castalla confessa que, una part de les formes de la flexió verbal, ell «les volia molt més acostades a la llengua viva», però que Sanchis Guarner el va convèncer d'anar a poc a poc. Tanmateix, el lingüista valencià concordava amb el castellut, ja que tenia l'objectiu següent: «a poc a poc ja inclourem [en la llengua culta] tota l'evolució oral de la llengua».

Hi ha una prova que objectiva les paraules de Valor. Dos anys abans de la gravació de Montoya (és a dir, en 1996), el nostre gramàtic havia portat a l'Institut de Filologia Valenciana un document en què proposava impulsar un grapat de formes populars: *cullc*, *cusc*, *cruixca*, *morc*, *vullga*... En una reunió feta el dia 17-12-96, l'institut citat va acordar fer una consulta amb persones de fora i «emetre un informe» sobre la petició de Valor. Que jo recorde, de fora estàvem com a mínim Josep Lacreu i jo. La reunió es va fer el dia 21-01-97, i hi vaig portar un document en què, a més de donar les gràcies a Valor, proposava un estudi del conjunt dels verbs de les conjugacions segona i tercera, ja que, com hem vist, hi han evolucionat molt lligades. Eixa petició tenia la finalitat d'evitar el camí erroni d'anar posant pedaços. Després de dos propostes tan poc afortunades sobre els verbs incoatius de la tercera conjugació, els valencians necessitàvem (i necessitem) prendre decisions que, justament perquè han considerat el conjunt de l'evolució, poden aspirar a ser vàlides a terme llarg. He reproduït l'escrit de 1997 en l'apèndix 3. Una altra persona aportà un document en què hi havien observacions puntuals, sense voluntat d'estudiar el conjunt de l'evolució valenciana. La comissió no va aprovar cap dels dos documents i, segons la informació que m'ha arribat, l'IIFV no va fer res més ni va debatre les propostes. Podem dir, doncs, que el document d'Enric Valor de 1996 va ser guardat en el calaix del silenci.

No m'han arribat tampoc respostes (ni orals ni escrites) a les argumentacions que he escrit en diversos llocs sobre les formes incoatives de la tercera conjugació que havien impulsat l'IIFV i la SF, començant per l'escrit de 1993 (reproduït en l'apèndix 1) i seguint per diversos llibres (Saragossà 1997: 125 n. 90, §5.10 i §5.11; 2000: 137 i n.; 2003: §1.3.6). Citaré una part de les paraules de 1997. Comentant el principi de la normativa que, quan la llengua viva és regular, la llengua culta no hauria de ser irregular, faig l'observació següent:

2. Des d'aquest punt de vista, és preocupant que, davant del model valencià hegemònic de la tercera conjugació incoativa (que és regular) *jo preferixc / tu preferixes / que jo preferixca*, la Secció Filològica ha propugnat [...] un model que és irregular per partida doble, *patisc / pat(e)ixes / patisca*, ja que a vegades hi ha una consonant alveolar (*patisc*) i a vegades és palatal (*pateixes*); i, tenint en compte que en la pràctica s'usa en els registres formals *pateixes / pateix / pateixen*, a vegades hi ha *i* i a vegades *e* (*patisc / pateixes*). (Saragossà 1997: 125 nota 90)
3. [Eixa] decisió [...] no ha anat acompanyada de raons lingüístiques. De fet, una de les fonts hipotètiques d'aquesta comissió (Lacreu, 1990: §XVI.1.4.1), en primer lloc atribueix *patisc-patixes-patisca* al valencià col·loquial; i, en segon lloc, no esmenta les formes *patixc-patixca*, que en la llengua escrita van des del segle XV fins a Sanchis Guarner. Per una altra banda, potser convé dir que en aquesta qüestió hom ha invocat la «tradició» d'Enric Valor per a oposar-se a *patixc / pateixc*. Ara bé, deixant de banda que la tradició valenciana del

període que va de 1960 a 1990 no és *patisc-patix-patisca*, sinó *patesc-pateix-patesca* (i deixant també de banda que abans de 1960 sí que era *patixc-patix-patixca*), podríem tenir en compte aquestes paraules de Fabra: «Les habituds ortogràfiques del català modern no son tant respectables que, en nom d'elles, haguem de sacrificar una reforma racionalíssima i d'una utilitat innegable. Un respecte illimitat a les costums establertes ens hauria lligat fins al punt de no intentar cap reforma, es dir, d'acceptar integralment l'ortografia acastellanada dels primers temps de la nostra renaixença literaria. Més d'un cop els hem trencat el respecte; l'experiència ns ha demostrat que no son pas invencibles. En nom d'una habitud, no condemnem una reforma; mirem únicament si aquesta es bona, util, benefactora; si ho es, adoptem-la resoludament» (Fabra, 1906: 190-191 [27-28]). (Saragossà 1997: 243 n. 51)

La situació en què ens trobem des de fa dècades (§1.1.2–§1.1.4, §1.2) demana a les institucions públiques que promoguen l'estudi de l'evolució del conjunt de les tres conjugacions valencianes i el debat científic del resultat (cosa que exigix que es faça en documents públics). A partir de visions generals (que és l'operació que intente assolir en aquest treball), cal baixar fins als detalls concrets (com ara la conjugació del verb *voler*, o com hem d'actuar en la conjugació del verb *vestir*, o si té sentit la forma *ell consent* —contra *ell consentix*, §1.2.2, nota 182—, o quina forma de subjuntiu ha de derivar de la forma *jo lligc*, —§1.2.2, nota 180—).

1.3.2 Efectes gràfics de la proposta de 1993

Les irregularitats que deriven del fet d'haver mesclat tres paradigmes diferents (§1.1.4 i §1.2.1) no només comporten efectes negatius sobre l'assimilació i la pràctica espontània de la regla. Eixe paradigma també té interferències negatives en l'escriptura i, probablement, en la fonètica. Començarem per les que puc demostrar ara. Si observeu els dos fragments següents, trobareu unes formes verbals que no apareixen en cap gramàtica, *conflueisquen* i *decideisc*:

4. *Així, el dia que conflueisquen...* (*L'Avanç*, 2005-03-07)
5. *A l'estiu, quan tot lo món viu, una decideix fer un curset d'estiu. Això és una tria bastant freqüent entre els estudiants universitaris, els llicenciats i el personal docent. Bé, enguany, en el meu cas, decideisc:* Guerra i pau. La història d'ahir i d'avui. (*Diari Parlem*, 2005-07-22)

Cal dir que els autors d'eixos fragments no són valencians sense formació ni sense interès pel valencià. El primer és d'un periòdic quinzenal amb tant de compromís i tant de lliurament com és *L'Avanç*. En el segon cas, l'autora és una llicenciada en Filologia Catalana, la qual, de més a més, té un civisme, un compromís social i una espenta vital admirables.

Davant de la realitat amb què hem topat, ens hem de preguntar com és possible que valencians d'una formació social i intel·lectual forta escriguen formes verbals que ni pertanyen a la llengua viva ni figuren en les gramàtiques (i que, diversament de les formes dels setanta i els huitanta —*conflueixc*— no tenen res de positiu). Vegem si podem explicar com s'han creat les formes *conflueisquen* i *decideisc*. Els autors dels dos escrits anteriors deuen pertànyer als alumnes valencians que, en els darrers dotze anys, els han educat amb la proposta tan irregular de 1993. Conscientment o inconscientment, deuen saber que, allà on ells han après en el carrer un paradigma completament regular (sempre la mateixa forma, *ix*),

els llibres els exposen dos formes diferents: ara *is* (*confluïsc*), ara *eix* (*conflueix*). No els han explicat mai ni per què hi han dos formes diferents on ells en diuen una ni, sobretot, quines causes lingüístiques justifiquen la distribució de les tres formes de *eix* i les cinc de *isc*, no debades *no hi han motius lingüístics* (§1.2.1).

A partir d'eixa base poc racional, deuen tindre una reacció (fonamentalment inconscient) que consta de quatre fases. En primer lloc, rebutgen un sistema que ara té *i* i ara té *e*. En segon lloc, seleccionen la *e* (*decideix*), probablement perquè les formes en *e* són les que veuen en les publicacions de les Illes Balears i de Catalunya. En tercer lloc, apliquen la *e* a la forma bàsica del present d'indicatiu, que és la primera del singular.¹² La suma d'eixos tres processos desemboca en la forma *decideisc* (5). Finalment, com que saben com a parlants que de la primera persona del present d'indicatiu prové el present de subjuntiu (si és *jo prenc*, serà *que jo prenga*; si és *jo veig*, serà *que jo veja*; si és *jo preferisc*, serà *que jo preferisca*), deriven de la forma obtinguda (*decideisc*) les del subjuntiu, procés que explica la forma *conflueisquen* (4). Naturalment, el procés també s'ha de produir entre estudiants jóvens. Ací en tenim un exemple:

6. *La situació segueix sent la mateixa [...]. Pot ser segueisca sense esperar moltes altres coses* (xica de vint anys, escrit del 2005)

La primera oració de 6 (*segueix*) exemplifica l'afirmació que, com a regla general, només escriurà la forma que estudiem (*segueisca*) qui usa la forma en *eix* (en 6, *segueix*). En efecte, una persona que recórrega a la forma *seguix* i que aplique les lleis que té qualsevol parlant en la ment, no escriurà mai *segueisca*, sinó només *seguixca*, és a dir, la forma viva. Igual passa en el fragment de 5: *decideisc* va acompanyat de *decideix*.

Al costat del procés anterior (que afecta centenars i centenars de verbs —els incoatius de la tercera conjugació—), n'hi ha un altre que només incidix sobre la conjugació d'un verb. Hem vist que els verbs incoatius tenen relacions estructurals amb verbs de la segona conjugació i dels purs de la tercera (§1.2.2). Eixa unió (que les persones del carrer dominen com a parlants) té l'efecte següent: si allà on diem *decidix*, hem d'escriure *decideix*, és fàcil canviar la conjugació d'un verb de la segona conjugació, *eixir*, que en els presents té la mateixa forma que apareix en les terminacions dels verbs incoatius:

7. Coincidència entre les formes incoatives i la conjugació de *eixir*
- a. *decid-ixc = ixc*
  - b. *decid-ixes = ixes*
  - c. *decid-ix = ix*
  - d. *decid-ixen = ixen*
  - e. *que jo decid-ixca = que jo ixca*
  - f. etc.

---

¹² L'afirmació que la forma bàsica del present d'indicatiu és la primera del singular és justificable empíricament i teòricament. Empíricament, podem observar que, davant d'una conjugació tan irregular que no tenia model com era la segona, hem tendit a crear una bona part de la conjugació a partir precisament de la primera persona del present d'indicatiu: de *prenc*, hem creat el pretèrit perfet (*prengu-í*) i el present de subjuntiu (*que jo preng-a*), i del pretèrit perfet hem creat l'imperfet de subjuntiu (*que jo prengu-era*). Teòricament, la definició de la primera persona i la segona (forma que pren el verb quan el subjecte representa l'emissor —la primera— o el receptor —la segona—) no usa cap noció de la tercera persona, mentre que la definició la tercera persona ha de recórrer a conceptes de la primera i la segona (forma que pren el verb quan el subjecte és una entitat que no siga ni l'emissor ni el receptor, ni incloga eixes persones).

En la llengua escrita, he vist no poques voltes eixes ultracorreccions, com ara canviar *Ells ixen al carrer* per *Ells eixen al carrer*. Diguem-ho d'una manera general: el bandeig de les formes incoatives populars impulsa els parlants a rebutjar les formes de present del verb *eixir* quan escriuen. En posaré un exemple d'una revista d'ensenyants:

2. *Un 30 per cent de les places dels CEFIREs eixen per primera volta a concurs des de 1997* (Allioli, 186, juny del 2005, p. 8)

Per una altra banda, observem que tots els exemples que he posat són del mateix any en què he escrit l'article (2005). Si no canviem la situació actual i algú fa una recerca empírica d'ací a uns quants anys, probablement en trobarà exemples amb facilitat.

1.3.3 Efectes fonètics de la proposta de 1993

A més de tindre efectes negatius en la grafia, és previsible que la proposta impulsada per l'IIFV i la SF també en tinga en la fonètica, sobretot entre aquell 50 o 60% dels valencians que ha tingut el castellà com a llengua materna. Tots sabem que una de les diferències fonètiques que hi han entre el valencià i el castellà és l'existència del fonema palatal fricatiu sord (el so final de *feix*). I bé, si un alumne ha de pronunciar ara *patisc* i ara *pateix* ¿no acabarà pronunciant sempre de la mateixa manera? No cal dir que hi han moltes probabilitats que la forma uniforme siga la que ignora la diferència amb el castellà: *tu pateisses, ella pateis i ells pateissen*.

De fet, convindria fer una investigació no només sobre de quina manera els jòvens valencians pronuncien els fonemes palatals, sinó també sobre com els escriuen. En adolescents entre quinze i vint anys que han tingut com a llengua materna el valencià i han anat a línia en valencià, he trobat les grafies següents:

3. *me cruixís (= em cruixix), no m'avellís gens anar (= m'abellix), tot el món s'acollís a... (= s'acollix)*

Cal dir que, en els escrits que contenen les grafies anteriors (tots del 2005), he vist representar adequadament el fonema palatal fricatiu sord en posició intervocàlica (*eixe*) i en posició final de síl·laba quan es tracta de noms i d'adjectius (*mateix*). I bé, si l'error és produïx en la conjugació dels verbs incoatius ¿no haurem de pensar que la causa d'escriure *ell preferís* es troba en la grafia de la primera persona, *jo preferisc*?

Per una altra banda, la proposta de *patisc* i *pateixes* també deu tindre efectes negatius a Castelló de la Plana i en aquelles altres poblacions en què el fonema palatal fricatiu sord s'ha assimilat a l'alveolar (pronúncia de *caixa* com a *caissa*). Per a entendre eixe efecte perjudicial, explicaré primer quina és la causa general. Les persones tendim a infravalorar les diferències que hi han entre la nostra manera de parlar i la forma d'escriure. Com ara, entendrit i commogut recorde com mon pare volia convèncer un amic seu de l'adequació que hi havia en la rectificació de la grafia de *Alcàsser*, ja que la pronúncia que féiem no corresponia a *Alcàcer*, sinó a *Alcàsser*; un altre exemple: he vist com una alumna universitària de Torrent es pensava que ella pronunciava *passar* i *posar* o *gent* i *xic* d'acord amb la grafia. No cal dir que el factor que afavorix la formació d'eixes creences no és cap altre que l'autoestima i l'autovaloració. A més, eixes reaccions poden ser molt positives. Així, un valencià de l'Horta que tinga la creença de l'alumna torrentina, si li arriben uns mitjans de comunicació orals que diferencien *passar* i *posar*, *gent* i *xic*, és factible que, *sense adonar-se'n* (i, per tant, *aparentment sense esforç*) eixe parlant acabe diferenciant la pronúncia de *passar* i *posar*, de *gent* i *xic*, de tal manera que, allò que inicialment era només una creença, finalment esdevé la realitat.

En el marc descrit, no sorprendrà que, fent classes a Castelló cap a l'any 1990, em vaig trobar alumnes que, encara que pronunciaven *ella preferís*, es pensaven que articulaven *ella preferix*.¹³ I, amb uns mitjans de comunicació adequats i una pràctica escolar ben encaminada, eixa creença es podria fer realitat. En canvi, la grafia *jo patisc*, *que jo patisca*, *que tu patisques*, etc., ¿deixarà d'impulsar cap al resultat contrari?

Realment, seria injustificable que continuàrem dificultant d'una manera tal els parlants, i més si tenim en compte que el sistema que practica el valencià general des de fa molts segles és tan simple com eficaç. Contat i debatut, ens hauríem de *decidir* a recuperar i practicar unànimement el sistema de la gramàtica de Sanchis Guarner:

4. Formes del valencià tradicional

a. <i>jo decidixc</i>	<i>que jo decidixca</i>
b. <i>tu decidixes</i>	<i>que tu decidixques</i>
c. <i>ell o ella decidix</i>	<i>que ell o ella decidixca</i>
d. <i>nosaltres decidim</i>	<i>que nosaltres decidim</i>
e. <i>vosaltres decidiu</i>	<i>que vosaltres decidiu</i>
f. <i>ells o elles decidixen</i>	<i>que ells o elles decidixquen</i>

1.3.4 Una novetat: tres raons contra el sistema popular

En l'any 2005, Pérez Saldanya i Rigau varen publicar un article sobre dos temes: la concordança de «les construccions impersonals existencials» (que ja hem comentat, §5.2.8) i «el polimorfisme en els verbs incoatius», que analitzarem ara.¹⁴ Exposen tres argumentacions en contra de *patixc* i a favor de *patisc*, la primera de les quals és la següent:

1. La combinació *xc* és una combinació anòmala en el català general a causa de l'evolució històrica del grup llatí -SC-. Aquest grup es mantingué seguit de vocal no palatal, però es palatalitzà seguit de vocal palatal. (p. 113)

Les paraules de 11 signifiquen que, en l'evolució des del llatí, la primera persona dels presents d'indicatiu i de subjuntiu (com ara *PATESCO* i *PATESCAM*) no va experimentar variacions fonètiques (ultra l'eliminació de *-o* i *-m* en els exemples posats), mentres que la segona

---

¹³ Aquella reacció no deu ser cap anècdota. Manuel Sifre m'ha explicat que, quan era un xiquet sense cap coneixement ortogràfic, tenia la consciència que, al final de *pes* i *peix*, hi havien dos sons diferents:

- (i) Quan jo era xiquet (cap als vuit anys o això), [...] encara no sabia res de l'ortografia del valencià, però era perfectament conscient que algunes paraules valencianes tenien un so semblant a la *es* però que no era la *es*. Ho tenia molt clar i encara recorde que ho tenia molt clar. Perquè una de les meues manies d'infant que els anys no han apagat és la mania al *peix*. Només la paraula ja em resultava repulsiva. Un dia, mirant la tele, van eixir a cantar unes xiques franceses que cantaven en francès. Jo no entenia res, evidentment, però sí que vaig percebre que aquelles xiques també feien el so en què acaba la paraula *peix*.

Molt objectiu i primmirat, el meu col·lega m'ha precisat que, encara que vivia a Castelló i la seua família era castellanenca, anava a escola a Almassora a causa de l'ofici dels pares. Això, però, no lleva força a les seues paraules. Els fets pertinents diria que són els següents: en primer lloc, tenia la convicció que els sons finals de *peix* i de *pes* eren diferents; en segon lloc, identificava el so final de *peix* amb la consonant palatal fricativa sorda del francès; finalment, eixa identificació implicava que, quan havia sentit parlar a castellanencs, no havia notat cap particularitat en la manera de pronunciar *peix*.

¹⁴ He afegit l'anàlisi al final del treball perquè les dades que aporten no he vist que afecten les argumentacions de les seccions anteriors.

persona i la tercera del present d'indicatiu (TU PATESCIS i ILLE PATESCE, pronunciats en llatí *tu patesquis* i *il-le patesque*) varen transformar els dos fonemes de *sc* en una consonant palatal (és a dir, *tu pateixes* i *ell pateix*). És evident que l'afirmació de Pérez Saldanya i Rigau és vàlida per als segles XII, XIII i XIV, però, òbviament, la seua reflexió no té la finalitat de regular la llengua medieval, sinó l'estadi lingüístic actual. Des del punt de vista contemporani, el fet és que, tant en el valencià com en el català oriental, les formes medievals *patesc* i *patesca* (sense consonant palatal) han esdevingut *patixc*, *patixca*, *pateixo* i *pateixi* (amb consonant palatal). En conseqüència, -sc- ha esdevingut una consonant palatal tant en valencià com en català oriental, contràriament al que asseguren Pérez Saldanya i Rigau. Tota una altra cosa és que, en eixe procés (probablement després d'haver-se produït la palatalització), el català oriental haja perdut la consonant velar (de *que jo pateixqui* a *que jo pateixi*), per desgràcia per a l'homogeneïtat interna de la llengua. I bé, si valorem la primera argumentació contra *patixc* haurem de convindre que no té en compte l'evolució que la llengua ha experimentat tant en el País Valencià com en la Catalunya oriental i, com a conseqüència, fa una afirmació atemporal sobre «el català general» que, en realitat, només és vàlida per a l'Edat Mitjana.

Quan tracte la suposada absència de consonants palatals en situació implosiva (*Valldemossa, migdia*), parle en Saragossà (1997: §5.10 i §5.11) del paral·lelisme que hi ha entre l'evolució valenciana (*preferixc* i *preferixca*, *naixc* i *naixca*) i la del català oriental (*prefereixo* i *prefereixi*, *neixo* i *neixi*, p. 241). És probable que eixes reflexions estiguen darrere de l'«hom» següent:¹⁵

2. Contra aquesta argumentació, hom podria contestar dient que la palatalització davant de velar en valencià és un procés analògic semblant al que s'ha produït en els parlars de Catalunya. (p. 113)

Naturalment, la comparació de l'evolució valenciana i la catalana oriental obliga a considerar el factor no tingut en compte en la primera citació (la cronologia). Però l'evolució es veu que és un factor subaltern, perquè hi hauria una causa que es sobreposaria (i anul·laria) l'evolució valenciana. Vegem-la:

3. Certament el fenomen és idèntic en el català central i en el valencià, però l'adopció de les formes amb *xc* afecta un dels principis bàsics de l'ortografia fabriana, que consisteix a evitar grafies incompatibles amb pronúncies etimològiques mantingudes en certs parlars. (p. 113)

Quan un lector reflexiu vol entendre les paraules anteriors, primer que res es pregunta a on està formulat el principi ortogràfic a què apel·len. Els dos membres de la SF no donen cap

---

¹⁵ De totes les reflexions que he fet sobre els verbs incoatus, només n'esmenten una, i ho fan atribuint-me unes paraules incoherents que no he dit:

- (i) En paraules d'Abelard Saragossà (1997: 125 n. 90), es tracta d'un model doblement regular, ja que presenta en totes les formes la vocal *i* i en tots els increments la consonant *x*. (Pérez Saldanya i Rigau 2005: 112)

Primer que res, explicarem la incoherència. Una norma pot satisfer una definició o no satisfer-la. Si la satisfà, no hi han més possibilitats i, com a conseqüència, la norma serà regular, però mai «doblement regular» ni *triplement regular*, etc. En canvi, sí que és possible el camí contrari. Quan una norma no satisfà una definició, pot violar una propietat de la definició, o dos, o tres, etc. (o fer una violació d'una propietat, o dos violacions, o tres, etc.), cosa que farà que la norma proposada siga doblement irregular, triplement irregular, etc. Com els lectors comprendran, en llegir la paraules de (i) em vaig sorprendre i vaig mirar què havia escrit. El resultat va ser que, en la referència que citen (Saragossà 1997: 125 nota 90, que està reproduïda en §1.3.1, 2), no vaig trobar les paraules «un model doblement regular» ni la idea que contenen. L'adjectiu *doblement* l'he aplicat repetidament a la proposta impulsada per l'IIFV i la SF (des del document de 1993 fins a Saragossà 2003: §1.3.6), però mai a la regularitat del model popular.

font als lectors. En segon lloc, ¿a què s'aplica eixe principi ortogràfic (que seria «bàsic»)? No en posen cap exemple, no sé si perquè les paraules de 13 són transparents i evidents i, per tant, els lectors no necessiten ni explicacions, ni fonts ni exemplificacions. Finalment, els lectors es pregunten quina «pronúncia etimològica mantinguda» hi ha en *pateixo* i *pateixi*, *neixo* i *neixi*, *planyo* i *planyi*, etc., etc. Ben mirat, l'hipotètic «principi bàsic» que «evita grafies incompatibles amb pronúncies etimològiques mantingudes en certs parlars» ¿no hauria d'implicar que la pronúncia balear de *patesc* hauria «d'impedir» la catalana de *pateixo* i la valenciana de *patixc*, de la mateixa manera que la pronúncia valenciana de *diga* o de *traure* hauria «d'impedir» les formes *digui* o *treure*?

La darrera causa que justificaria la preferència de *patisca* sobre *patixca* és aquesta:

4. Tenint en compte que ni *patixc* ni *patisca* convergeixen amb cap altre parlar, hom podria argumentar igualment que és preferible adoptar la forma que respon a la pronúncia real. Cal tenir en compte, però, que el fenomen no sols es dona en els verbs incoatius sinó també en els verbs en què la marca incoativa s'ha fusionat al radical i en altres paraules. (p. 113)

És a dir, els valencians no hem d'escriure *preferixc* i *que jo preferixca* perquè les raons que justifiquen eixes formes són exactament les mateixes que ens fan pronunciar *naixc* i *naixca* i, per tant, l'acceptació de les unes comporta l'acceptació de les altres. Solució: apartem-nos de la llengua parlada no només en els pocs verbs de la segona conjugació que es troben en el cas de *nàixer*, sinó també en els centenars i centenars de verbs incoatius; i, si com a conseqüència de la «convergència» de formes verbals extrems del seu sistema (§1.1.4, 7) i els parlants no l'assimilen (§1.3.2, §1.3.3), això es veu que no importa. La qüestió és extirpar una estructura sil·làbica («xc») que és «anòmala en el català general» (11); l'objectiu és impedir una grafia («xc») que va contra un «principi bàsic de l'ortografia fabriana» (13), no siga cosa que els lingüistes valencians vullguen seguir el camí que ja va practicar Catalunya fa cent anys a fi que els parlants assumixquen i practiquen la flexió verbal d'una manera natural i, com a conseqüència, tinguen confiança en ells mateixos com a parlants (14).

Realment, és una llàstima que, després de les reflexions que s'han escrit sobre les formes incoatives, i després dels efectes socials negatius que han tingut les dos propostes del retorn unilateral a les formes clàssiques, encara perdure una actitud tan poc positiva.

1.4 Recapitulació i conclusions

1.4.1 L'evolució de la tercera conjugació

El present d'indicatiu dels verbs incoatius tenia dos irregularitats en la llengua clàssica:

1. Paradigma clàssic dels verbs incoatius
  - a. *preferesc*   *preferim*
  - b. *prefereixes*   *preferiu*
  - c. *prefereix*   *prefereixen*

Hi havien formes amb la vocal de la conjugació (la *i*, *preferim* i *preferiu*) i formes en què la vocal tònica era una altra (la *e*, les altres quatre formes). Per una altra banda, de les quatre formes incoatives n'hi havien tres amb una consonant palatal (*prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen*) i una amb una consonant alveolar (*preferesc*). A poc a poc, una gran part de la

llengua ha anat eliminant les dos irregularitats. Cap al final del segle xv, en la llengua culta la consonant palatal de les tres formes va anar estenen-se a la consonant aïllada:

2. Paradigma expansiu en la literatura del final del segle xv

a. <i>prefereixc</i>	<i>preferim</i>
b. <i>prefereixes</i>	<i>preferiu</i>
c. <i>prefereix</i>	<i>prefereixen</i>

Probablement cap a la mateixa època, el valencià col·loquial també degué tendir a suprimir la segona irregularitat, ja que en *Tirant lo Blanch* i en Jaume Roig apareix alguna forma amb la vocal tònica *i*. Això donava un conjunt de sis formes en què la vocal tònica era constantment la temàtica de la tercera conjugació (*i*) i, si hi havia una consonant, era sempre la palatal:

3. Regularització valenciana dels verbs incoatius

a. <i>preferixc</i>	<i>preferim</i>
b. <i>preferixes</i>	<i>preferiu</i>
c. <i>preferix</i>	<i>preferixen</i>

Cap a la mateixa època, la regularització de la consonant palatal també es va produir en uns quants verbs de la segona conjugació que tenien cinc formes amb una consonant palatal (com ara *naixes* o *estrenys*) i una amb una consonant alveolar (en els exemples, *nasc* i *estrenc*):

4. Verbs de la segona conjugació amb consonants diferents. Fricativa:

a. <i>nasc</i>	<i>naixem</i>
b. <i>naixes</i>	<i>naixeu</i>
c. <i>naix</i>	<i>naixen</i>

5. Verbs de la segona conjugació amb consonants diferents. Nasal:

a. <i>estrenc</i>	<i>estrenyem</i>
b. <i>estrenys</i>	<i>estrenyeu</i>
c. <i>estreny</i>	<i>estrenyen</i>

Si tres formes de la tercera conjugació (*prefereixes*, *prefereix* i *prefereixen*) havien tingut prou força per a regularitzar la primera persona del present d'indicatiu, era previsible que, en una conjugació en què la consonant palatal apareixia en cinc formes (*naixes*, *naix*, *naixem*, *naixeu* i *naixen*), també es produïra la regularització:

6. Regularització de la segona conjugació. Fricativa:

a. <i>naixc</i>	<i>naixem</i>
b. <i>naixes</i>	<i>naixeu</i>
c. <i>naix</i>	<i>naixen</i>

7. Regularització de la segona conjugació. Nasal:

a. <i>estrenyc</i>	<i>estrenyem</i>
b. <i>estrenys</i>	<i>estrenyeu</i>
c. <i>estreny</i>	<i>estrenyen</i>

Finalment, com que el present de subjuntiu deriva de la primera persona del present d'indicatiu, la regularització anterior apareix en eixe temps:

8. Regularització del present de subjuntiu de la tercera conjugació

a. <i>que jo preferixca</i>	<i>que nosaltres preferim</i>
b. <i>que tu preferixques</i>	<i>que vosaltres preferiu</i>
c. <i>que ell preferixca</i>	<i>que ells preferixquen</i>

9. Regularització del present de subjuntiu de la segona conjugació. Fricativa:

a. <i>que jo naixca</i>	<i>que nosaltres naixquem</i>
b. <i>que tu naixques</i>	<i>que vosaltres naixqueu</i>
c. <i>que ell naixca</i>	<i>que ells naixquen</i>

10. Regularització del present de subjuntiu de la segona conjugació. Nasal:

a. <i>que jo estrenyga</i>	<i>que nosaltres estrenyguem</i>
b. <i>que tu estrenygues</i>	<i>que vosaltres estrenygueu</i>
c. <i>que ell estrenyga</i>	<i>que ells estrenyguen</i>

L'evolució anterior també degué produir-se en el català oriental, encara que uns quants segles més tard. Al costat d'eixa variació, n'hi hagué una altra: la substitució d'una forma tan peculiar com és l'expressió de la primera persona amb una consonant velar (*prenc, tinc, dic*) per la vocal *o*. Això més un canvi vocàlic en *nàixer* (que passa a *néixer*), ha donat uns paradigmes molt més separats de les formes medievals:

11. Regularització del català oriental dels verbs incoatius. Indicatiu

a. <i>prefereixo</i>	<i>preferim</i>
b. <i>prefereixes</i>	<i>preferiu</i>
c. <i>prefereix</i>	<i>prefereixen</i>

12. Regularització del català oriental dels verbs incoatius. Subjuntiu

a. <i>que jo prefereixi</i>	<i>que nosaltres preferim</i>
b. <i>que tu prefereixis</i>	<i>que vosaltres preferiu</i>
c. <i>que ell prefereixi</i>	<i>que ells prefereixin</i>

13. Regularització del català oriental de verbs de la segona conjugació. Indicatiu

a. <i>neixo</i>	<i>naixem</i>
b. <i>neixes</i>	<i>naixeu</i>
c. <i>neix</i>	<i>neixen</i>

14. Regularització del català oriental de verbs de la segona conjugació. Subjuntiu

a. <i>que jo neixi</i>	<i>que nosaltres naixem</i>
b. <i>que tu neixis</i>	<i>que vosaltres naixeu</i>
c. <i>que ell neixi</i>	<i>que ells neixin</i>

Cal dir que, en tota eixa evolució, el balear ha mantingut d'una manera predominant les formes clàssiques.

1.4.2 Conclusions sobre la normativa

En la Renaixença, Marià Aguiló va procurar que el model lingüístic per a la llengua culta fóra la llengua clàssica, i no la llengua culta dels segles XVI-XVIII, en la qual havia aparegut alguna diferència significativa. No cal dir que eixa operació possibilitava una llengua bàsicament unificada, com es pot comprovar en la producció d'un autor tan important com és Jacint Verdaguer. Cap al principi del segle XX, la llengua culta de Catalunya va adaptar les regularitzacions verbals que s'havien produït en el català oriental, cosa que comportava fer la mateixa actuació en valencià (Giner 1932, Sanchis 1950).

Això no obstant, a mitjan segle XX el valencianisme es va fer la il·lusió que, recuperant les formes incoatives medievals, caminàvem cap a la reunificació d'eixa conjugació. Ara bé, com que Catalunya feia mig segle que s'havia separat remarcablement de les formes clàssiques (§1.4.1, 11, 12), no podíem assolir l'objectiu buscat. A més, el fet que el paradigma

medieval era impredeciblement irregular (§1.4.1, 1) va determinar que les bases del valencianisme no el pogueren assimilar (§1.1.3). La restitució del valencià a les escoles i als instituts acabà d'evidenciar que eixa proposta no era practicable en el valencià públic. La rectificació, però, no va anar per la banda de recuperar el model incoatiu que havien proposat Josep Giner i Sanchis Guarner en els anys trenta i quaranta, sinó per la banda contrària: la SF i l'IIFV varen proposar un model més irregular que el que havia fracassat, ja que superposa tres paradigmes diferents (el del valencià viu, el clàssic i, en tercer lloc, el de la Catalunya oriental, §1.1.4):¹⁶

15. Paradigma predominant en el valencià escrit a partir de 1993. Indicatiu

a. <i>preferisc</i>	<i>preferim</i>
b. <i>prefereixes</i>	<i>preferiu</i>
c. <i>prefereix</i>	<i>prefereixen</i>

16. Paradigma predominant en el valencià escrit a partir de 1993. Subjuntiu

a. <i>que jo preferisca</i>	<i>que nosaltres preferim</i>
b. <i>que tu preferisques</i>	<i>que vosaltres preferiu</i>
c. <i>que ell preferisca</i>	<i>que ells preferisquen</i>

Eixa proposta, a més de tindre conseqüències negatives en l'assimilació i la pràctica espontània, també genera interferències negatives en l'escriptura (§1.3.2) i, probablement, en la fonètica (§1.3.3).

Deixant de banda una excepció que en el fons no ho és (§1.2.7), la proposta dels noranta no va ser argumentada en escrits públics. Hem cercat quins podrien ser els factors en què l'IIFV i la SF s'haurien fonamentat i, en el camí que hem fet, no hem trobat raons objectives o demostrables a favor de la grafia *patisc* (§1.2). Si n'hi han, caldria exposar-les públicament, perquè el dret a proposar normes és inseparable de l'obligació de justificar cada regla, i més quan hi han diversos escrits públics que mostren els avantatges (lingüístics i socials) d'una forma (*decidixc*) i els desavantatges de l'altra (*decidisc*). A més, eixa manera de tractar la normativa lingüística impulsa cap a la pràctica dels principis ètics, de la mateixa manera que l'absència de justificació deixa la porta oberta a les preferències subjectives i els prejudicis. En l'any 2005, es va publicar un treball per a justificar *-isc*, però de dades objectives no n'hem trobat (§1.3.4).

Finalment, si les deficiències que en aquest treball han anat eixint són certes i no hi han raons (objectives —i per tant demostrables—) a favor de *patisc*, caldria prendre les mesures adequades per a afavorir que el valencià culte practique l'opció del valencià col·loquial. Sobre la posició que les formes incoatives ocupen en les dificultats de la normativa, he comentat que, segons Àngel Alexandre (llicenciat en filologia catalana i tècnic de promoció lingüística en l'ajuntament de Tavernes de la Vallidigna), el paradigma incoatiu és la qüestió «que més costa d'assimilar. De fet, encara no he trobat ningú que haja assimilat el model» (setembre del 2005). Un resultat semblant m'ha comunicat Anna Gascó (de l'ajuntament de Torrent).

La veritat és que, entre unes coses i altres, hem arribat a una fita ben trista: el llibre més venut en valencià (a molta distància dels altres) no és una novel·la o un llibre d'idees, sinó *La flexió verbal* d'Enric Valor. I és que, d'una manera predominant, la manera d'ensenyar el valencià no ha posat entre els objectius fonamentals que els parlants tinguen confiança en la seua llengua espontània (que diu bé la immensa major part de les formes

---

¹⁶ Recordem que el factor que justifica la distribució de les formes en *i* (*preferisc*) i en *ei* (*prefereixes*) és el paradigma de la Catalunya oriental (§1.2.1).

verbals —i la majoria dels constituents de la llengua—). La «corrupció» a què, durant dècades i dècades, han apel·lat directament o indirectament tants escrits han augmentat la desconfiança en la llengua pròpia que produïx la mateixa marginació social del valencià. En el cas de les conjugacions dels verbs, entre l'actitud dita, les propostes inútilment irregulars i complicades, i la predisposició que deriva de la situació sociolingüística valenciana, tot plegat ha originat que molts dels que s'alfabetitzen en valencià senten una inseguretat tan gran, que han de consultar ara i adés uns llibres tan buits d'idees com són els dedicats a les formes i formes de les conjugacions dels verbs.

De cara al futur, hem de recordar que la decisió d'impulsar *patisc* es va prendre fa molt poc de temps: només dotze anys. En canvi, entre una part dels poemaris de l'editorial Torres i 1993 n'havien passat quaranta. És cert que, ara, publiquem molt més que en les dècades anteriors; però també és veritat que quatre dècades és molt més que una dotzena d'anys. Pel que fa a les gramàtiques que contenen la forma *patisc* (com ara la de Valor de 1977), hem de tindre en compte que els llibres importants i influents d'aquella època no usaven la forma *patisc* i *patisca*, sinó *patesc* i *patesca* (si no era *pateixo* i *pateixi*, com en el cas de la majoria d'escrits de Fuster).

També hem de considerar que, a pesar de les dècades de predomini de *preferesc*, no va passar res quan els llibres començaren a usar *preferisc* d'una forma ben predominant, de la mateixa manera que no ha passat res perquè els *poliesportius* (i moltes més paraules) hagen hagut d'abandonar la grafia precedent (*polisportiu*). I és que un canvi en la normativa només té efectes negatius quan els moviments socials volen que en tinga. Si ara els uns i els altres actuem amb seny i amb eficàcia, la regularització de la tercera conjugació tindrà uns efectes socials semblants als de la rectificació desafortunada de 1993: insignificants. Per a aconseguir eixe resultat, el mitjà bàsic a què hauríem de recórrer és el següent: pensar, preferentment, en la necessitat social que tenim davant (en el cas que hem estudiat, disposar d'un paradigma assimilable i practicable espontàniament en el valencià públic). Podem donar llibertat per si algú diu que ha après *patisc* i no vol canviar. Però convindria recomanar que les persones i les institucions més formades i més responsables usen *decidixc*.

Pel que fa a la confluència o convergència amb els parlars de les Illes Balears i de Catalunya, eixe objectiu és positiu en totes les llengües del món i, per tant, els balears, els valencians i els catalans hauríem d'anar en eixa direcció. Per a practicar la coordinació lingüística, hem d'evitar les propostes que en realitat no van a parar a la confluència (§1.1.2) i, també, aquelles afirmacions que són molt boniques però que, en la pràctica, o bé no tenen implicacions sobre els constituents lingüístics o bé només en tenen per a uns parlants. Com ara, no és cap anècdota aïllada l'observació que va fer fa dos dècades llargues un lingüista de Barcelona: són bàsicament els autors valencians i els balears els que han practicat una síntesi lèxica procurant assimilar paraules dels altres parlars, mentres que eixa actitud es practica poc en la Catalunya oriental (Quintana 1979). També ha sigut negatiu que, en les darreres dècades, l'ensenyament del valencià no haja insistit en la necessitat que la llengua culta no es distancie sense motiu de la llengua viva, cosa, en canvi, que els balears han practicat molt més. En efecte, una comparació entre el balear i el valencià cultes mostraria que els balears (probablement gràcies a l'influx de Francesc de Borja Moll) han tingut una capacitat de decisió prou superior a la que hem tingut els valencians a partir del predomini ideològic de Joan Fuster. Com ara, malgrat que la llengua culta de Catalunya ha afavorit extraordinàriament les formes *vas anar*, *vam anar*, *vau anar* i *van anar*, el balear culte només usa, unànimement, *vares anar*, *vàrem anar*, *vàreu anar* i *varen anar*.

Podríem concloure l'estudi amb les paraules següents: davant dels errors comesos en els darrers cinquanta anys sobre les formes incoatives de la tercera conjugació, és un acte de pura justícia social proposar com a paradigma normatiu el que seguim practicant cada dia la immensa majoria de valencians (§1.4.1, 3, 8). És lícit demanar als parlants un esforç quan eixa acció desemboca en un bé que afavorix la situació sociolingüística de la llengua i, per tant, a la llarga també beneficia els mateixos parlants que han fet l'esforç. En canvi, no hi ha dret que una norma torne caòtica la parcel·la regulada i faça patir inútilment els parlants (§1.4.1, 15, 16). I això és el que hi ha en joc: fer patir inútilment els valencians que volen alfabetitzar-se i, damunt, contribuir a augmentar el prejudici social que el valencià és una llengua difícil.

1.5 Apèndix 1. Reflexions sobre el trio *patixc-patisc-pateixc* (1993)¹⁷

1.5.1 Introducció

La causa d'aquestes reflexions és una proposta de caire normatiu que el nostre company Manel [Pérez Saldanya] em va ensenyar el dia 25 de març de 1993 per veure què en pensava. Dins d'aquesta proposta (que s'ha de repartir en la reunió del consell del departament del dia 29 de març de 1993) hi ha *patisc*, *patixes-pateixes*, *patix-pateix...*, *patisca*, etc. A banda d'expressar-li els problemes que hi veig, com que eixa qüestió és important i crec que s'han de tindre en compte una bona quantitat de factors, he decidit redactar aquestes reflexions i passar-les als membres del nostre departament per si trobeu que val la pena considerar-les.

El contingut de les reflexions és el següent: primer que res, introduiré algun criteri fonamental (§1.5.2); tot seguit, comentaré la dualitat *patixc-patisc*, en concret per què trobe més convenient *patixc* (§1.5.3); en tercer lloc, reflexionaré sobre la dualitat *patisc-pateixc*, (especialment per quines raons deu haver aparegut la forma *pateixc* en la llengua actual, §1.5.4); en quart lloc, comentaré a quins resultats crec jo que ens abocaria la proposta *patisc-pateixes* (§1.5.5); finalment, hi ha una proposta (§1.5.6).

1.5.2 Algun criteri fonamental de la normativa

Les estructures i regularitats no són una propietat que només existixen en les propostes teòriques dels lingüistes, sinó que també formen part de la ment de les persones, com demostra tan bé la llengua dels infants i l'evolució de les llengües. Eixe fet condiciona l'elaboració de propostes normatives en el sentit que una exigència de tota norma és que siga, *si és possible*, regular, ja que, òbviament, una proposta regular és molt més fàcil d'acceptar, assimilar i usar que no una irregular.

Per una altra banda, el fet d'intentar proposar normes regulars sempre que puguem, enllaça amb una propietat de les normatives que, encara que és òbvia, potser no és sobrer dir-la: la normativa no hauria d'intentar mai fer la punyeta a la gent del carrer, sinó tot el contrari: mirar de plantejar tan pocs problemes com siga possible. En efecte, els dos objectius bàsics de tota normativa haurien de ser facilitar la comunicació interdialectal i procurar que els

---

¹⁷ En els apèndixs, he regularitzat l'ús dels adjectius demostratius, de les formes verbals i d'algun altre constituent d'acord amb les propostes que he exposat en Saragossà (2003). També he fet variacions d'estil (com ara evitar repeticions de paraules).

documents importants del passat no esdevinguen intel·ligibles. En canvi, caldria evitar el perill que tenim tota classe d'escriptors (fer que la coneixença de la llengua normativa esdevinga un instrument de domini social). Per a esquivar eixa deformació, podem recórrer a dos mitjans: seguir el camí que han practicat si no vaig errat tots els nostres bons lingüistes (des d'Alcover a Solà passant per Fabra, Moll, Sanchis o Coromines); i mirar d'apartar-se tan poc com siga possible de la llengua del carrer.

1.5.3 Sobre la dualitat *patixc* i *patisc*

Si hem d'acceptar la forma *patix* com a normativa, trobe que hauríem de proposar el paradigma de *patixc* / *patixca* (i no el de *patisc* / *patisca*) per aquestes raons:

1. Avantatges de *patixc*

- a. És el paradigma que diu el 75 o el 85 % dels valencians.¹⁸
- b. És regular (*patixc*, *patixes*..., *patixca*...).
- c. No crea cap duplictat dins de la llengua (això és, en relació a *patisc-patisca* no augmentem la quantitat d'al·lomorfs que hi han en circulació)

Realment, m'agradaria saber per quines raons Enric Valor (que és un patriota extraordinari, exemplar, i que com a escriptor —i col·laborador de Coromines— ens ha fet un bé impagable, però que la seua vocació és la d'escriptor, no la de lingüista) ha rectificat Jaume Roig i Sanchis Guarner a través de les formes *patisc* / *patisca*.

Una discussió ampla hauria de tindre en compte dades com aquestes: no hi ha (que jo sàpia) cap tendència a palatalitzar les *s* davant de sons velars (no diu ningú *foixc*, *freixcc*, *eixguitar* per *fosc*, *fresc*, *esguitar*). És veritat que en algun moment va aparèixer la grafia *maixcarat*, però diria que això és una anècdota (i ben morta —si no vaig errat— en la foscor dels segles passats). Quan el valencià palatalitza és per a tornar regular (*pat* / *ix* / *c* /, *pat* / *ix* /...) el que és irregular (*pate* / *s* / *c* /, *pate* / *ix* /...).

Qui sap si fins i tot el punt de vista de la ciutat de Castelló de la Plana no aconsellarà les formes *patixc* / *patixca*. En efecte, en el cas que es considere que convé evitar la pronúncia *patís* / *caissa* (cosa que els alumnes de magisteri del curs 90-91 em varen portar a pensar que era fàcil de fer —i que vaig comentar amb el nostre company Manuel Sifre, de la Universitat Jaume I—), la dualitat *patisc* / *patixes*, ¿no seria com voler córrer amb un bastó entre les cames? Si els habitants de Castelló han de fer algun canvi, eixa variació serà molt més fàcil de reeixir si l'han de fer *sempre* (en *patixes*, en *patixc*, en *patixca* i en qualsevol altra paraula —verbal o no— que tinga *-ix-*, com ara *créixer* o *eixut*). Més encara: si tenim en compte que haurem d'assimilar una quantitat extraordinària de castellanoparlants en el cas que la recuperació nacional qualle en el carrer, la dualitat *patisc* / *patix*, ¿no farà que acaben pronunciant *patís* (que és una pronúncia que *ja* he sentit entre algun dels meus alumnes de la comarca de l'Horta)?

1.5.4 Sobre la dualitat *patesc* i *pateixc*

En el debat i l'elaboració de propostes sobre les formes «incoatives» de la tercera conjugació, em pense que és absolutament indispensable que tractem per una banda els

¹⁸ En realitat, la forma *preferixc* és general en tot el valencià, ja que els parlants que pronuncien *preferisc* (els de Castelló) és perquè han canviat tota consonant palatal fricativa sorda per l'alveolar (*calaix* > *calais*).

paradigmes que convindria que foren normatius i, per l'altra, també hauríem d'explicitar quin paradigma concret aconsellaria el nostre departament per a la llengua comuna (cosa que per ara crec que no hem fet).

En el nostre departament, hi ha un corrent fort (no sé si unànim) que vol acceptar les formes incoatives amb *i* tònica, però crec que no hi ha ni un sol membre que siga partidari d'abandonar les formes *pateixes / pateix / pateixen* en la llengua comuna. Eixa opinió i l'absència d'explicitar paradigmes *sencers* ha comportat que, implícitament, hom propugne per a la llengua comuna un paradigma *híbrid*: amb *e* tònica (tres persones: *pateixes, pateix i pateixen*) i amb *i* tònica (cinc persones, una d'indicatiu i quatre de subjuntiu).

Si volem seguir eixe camí, trobe que l'hauríem d'explicitar i que hauríem de debatre si és convenient o no que fem propostes híbrides. La meua opinió és que no n'hauríem de fer per una raó que ja he introduït i que ara precisaré a través d'una pregunta: ¿tenim dret a propugnar un sistema híbrid (i per tant irregular) allà on la llengua col·loquial és regular? Si la llengua parlada és irregular, és ben comprensible que la normativa també ho siga. En canvi, el fet que la llengua col·loquial siga regular i que nosaltres fem propostes irregulars, trobe que és inacceptable.

El problema, no cal dir-ho, són les formes *patesc / patesca*, que pareix que tenen un rebuig social molt fort. Ara bé, jo diria que la solució d'eixa qüestió es troba en el carrer, en concret en els papers que han escrit els valencians que tenen consciència nacional i que no són escriptors. Per exemple, tinc la sensació que, en una revista (de vida efímera) que varen publicar fa una vintena d'anys els antics Partit Socialista del País Valencià i Moviment Comunista del País Valencià, les formes *pateixc / pateixca* eren freqüents, i eixa opció l'he vista practicar moltes voltes en papers locals o d'organitzacions polítiques o culturals.

¿Per què apareixen eixes formes en documents populars, tot i que és possible que els seus autors no les hagen vistes escrites mai? Jo diria que la pregunta anterior té una resposta molt senzilla: perquè eixos valencians anònims (de saber literari curt però no necessàriament de consciència nacional curta) eren conscients que la llengua comuna preferia *prefereix* on ells diuen *preferix* i, com que el seu sistema col·loquial és regular, tendien a escriure, *naturalment*, un sistema regular: *prefereixc, prefereixes, prefereix...*, que jo *prefereixca*, etc. És a dir, els valencians anònims es guien per una regla molt simple: afegir una *e* a *totes* les formes incoatives.

Diguem finalment que eixe sistema (ahora popular i regular) té, com sabem tots, antecedents literaris de finals del XV, i ja l'ha adaptat algun lingüista (com ara Jordi Colomina). Segons tinc entés, també l'ha fet seu alguna institució (en concret l'ajuntament de València). Encara més: a vegades he sentit uns *prefereixquen* en parlaments cultes allà on (sospite que) els seus autors havien escrit *preferesquen*.

1.5.5 Conclusió en relació a la dualitat *patisc* i *pateixes*

Si el nostre departament recomanara per a la llengua comuna les formes que han circulat diverses voltes pel nostre departament (*patisc, pateixes, pateix, pateixen, patisca*, etc.), ultra que la llengua culta no veig que hi guanye res, jo diria que el 75 o 85 % del valencians ja poden començar a preparar-se per a separar-se *per partida doble* de la llengua parlada: en tres persones hauran d'afegir una *e* i, en cinc persones més, no hauran de fer el canvi anterior, sinó que hauran de canviar la lletra *x* per *s*. No debades estarem propugnant un paradigma *doblement* irregular (l'alternança *i / e*, i l'alternança *x / s*) contra un paradigma regular...

1.5.6 Proposta

El tema de les formes incoatives és una qüestió flexiva important, ja que afecta una de les dues conjugacions vives i, per tant, una gran quantitat de verbs. Tenint en compte això, no ens hauríem de precipitar en la decisió. En canvi, sí que ens hauríem d'afanyar a mirar d'aplegar dades objectives (com ara la quantitat de valencians que diuen *patisc*, o l'ús de *prefereixc* en la llengua escrita de les darreres dècades). També hauríem de desenvolupar els criteris que ens haurien de portar a prendre decisions (en eixa qüestió i en qualsevol altra). A la vista d'eixes necessitats urgents, seria bo que algú se n'encarregara i s'hi dedicara (com ara Júlia Todolí —que vol especialitzar-se en morfologia—, o Joaquim Martí —que està dedicant-se a l'estudi diacrònic i ja ha acabat la tesi—, o qualsevol altre investigador —Antoni Ferrando, Emili Casanova, Jordi Colomina— que puga i vullga; o un equip que aplegue lingüistes d'origen geogràfic divers).

1.6 Apèndix 2. Sobre la seqüència fonològica «consonant palatal + consonant». Fragments de Saragossà (1997: §5.10 i §5.11)

Una gran part del valencià té no poques pronúncies com *vixca*, *naixc*, *preferixca* (forma usada per Sanchis Guarnier en la seua *Gramàtica valenciana*, tan important des de diversos punts de vista); en la toponímia, hi han noms com el port de *Bixquert* i la serra de *Buixcarró* (la Costera); finalment, hi ha el paral·lelisme amb *ig*, on trobem *migdia*. Ara bé, la qüestió que acabe d'encetar (si en català poden aparèixer consonants palatals en posició implosiva dins de les paraules) és tan important, que hi dedicaré una secció, encara que em limitaré a la flexió verbal i, per tant, deixaré de banda la fonètica general (com ara *Ulldecona*, *ull de poll*, *Buixcarró*, etc.).

Algun valencià culte (fins i tot lingüistes) sol reaccionar d'una manera apassionada (i fins visceral) contra grafies com *que jo prefereixca* / *que jo preferixca*. En concret, m'han dit més d'una vegada que «Això no és català, ja que en català no pot aparèixer una consonant palatal davant d'una altra consonant». Quan una persona reacciona així, li hem de lloar el zel patriòtic, però també li hem de dir que, a més de no tindre en compte *Ulldecona* o *migdia*, confon l'ortografia actual (on, efectivament, una consonant palatal fricativa sorda no apareix en general davant d'una altra consonant) amb la llengua. [...]

Les regles que miren de facilitar la comunicació supradialectal són, òbviament, molt importants, però eixes normes no ens han de portar mai a menysprear la llengua col·loquial, ja que quan incorrem en eixe error menyspreem el nostre poble i, per tant, ens menyspreem a nosaltres mateixos.

L'intent de negar fets lingüístics té diverses ramificacions i, ací, em limitaré a una que m'afecta professionalment. Com hem comentat en la p. 74 [de Saragossà 1997], la primera obligació d'un lingüista és mirar d'explicar per què la gent del carrer parla com parla, i l'ideal seria que només emetérem judicis de valor després de proposar hipòtesis explicatives. No sempre podem arribar-hi, però com a mínim cal intentar-ho. Des d'eixe punt de vista, la primera cosa que hem de fer els lingüistes és intentar raonar les pronúncies valencianes *naixc* / *preferixc*. Una resposta quasi òbvia és que hi ha d'haver un procés de generalització flexiva: si tenim les tres formes de *preferixes*, *preferix* i *preferixen* (i encara més les cinc formes de

naixes, naix, naixem, naixeu i naixen), no hi ha res d'estrany en el fet que es propague eixa estructura fònica a l'illot de la primera persona (*preferesc i nasc*). En haver-se produït eixe procés, tenint en compte que el present de subjuntiu deriva de la primera persona del present d'indicatiu en les conjugacions segona i tercera, és lògica la propagació (de *preferixc* a *preferixca*, de *naixc* a *naixca*). En realitat, eixa regularització és, des d'un punt de vista qualitatiu, idèntica a la de *neixes / neixo / neixi*: de la diversitat o irregularitat medieval (*naixes-nasc / nasca*) a la uniformitat o regularitat.

Davant d'eixe panorama, ens podem preguntar per quina raó la llengua era irregular en el passat. La resposta sembla molt simple: perquè en llatí no hi havien consonants palatals, i l'evolució fonètica del llatí al català ens va donar un paradigma flexiu irregular (*preferesc / prefereixes*, etc.). Ara bé, tenint en compte l'augment espectacular de consonants palatals en l'evolució romànica en general i en la catalana en particular (*any, ull, feix, mig, juny, metge*) no és sorprenent l'evolució valenciana. De fet, formes fòniques com *naixc* o *preferixc* no es troben gens aïllades, sinó ben acompanyades de les altres consonants palatals, com comprovarem de seguida.

Per exemple, l'anomalia de *fényer, fenc, fenys i fenga* s'ha resolt a favor de la regularitat de *fényer, fenyc, fenys i fenyga*, no debades és ben normal en la fonètica del català el contacte d'una nasal palatal amb una velar (*L'any que ve plourà molt*), i la pronúncia alveolar seria un barbarisme (*L'an que ve*, cf. *fenga*). Per una altra banda, eixa evolució no només porta de l'anomalia a la regularitat, sinó que també fa desaparèixer superposicions curioses: la de la dualitat *atényer / atenc / atenga* i *atendre / atenc / atenga*; o la de *fendre / fenc / fenga* i *fényer / fenc / fenga*.

Un altre exemple de regularització: de la mateixa manera que l'homofonia medieval *jo cull* i *ell cull* s'ha resolt a favor de *jo cullo* i *ell cull* en una part de la llengua, també hi ha hagut en valencià la mateixa evolució: diferenciació de les dos persones recurrent a un senyal tan català com *c*: *jo culc* i *ell cull*. No cal dir com de normal és la *pell groga*. Finalment, també la palatal africada ha augmentat l'aparició en la conjugació dels verbs: *jo fuiçc* i *ell fuiçc* al costat de *jo fujo* i *ell fuig*. A partir d'ací, és ben normal la dualitat *vullc* i *vullga*.¹⁹ En realitat, és convenient remarcar que Barcelona i València pareix que han tingut exactament la mateixa evolució: tendir a apartar pràcticament les mateixes irregularitats i homofonies de la llengua medieval (encara que els mitjans emprats no han sigut, desgraciadament, els mateixos).

En el resultat en què ens trobem, podríem recordar moltes paraules de Fabra. Com ara que, en el treball de 1907, assenyalava la importància que tenia la conjugació dels verbs

---

¹⁹ Dins de l'emmarcament fonètic i flexiu que acabem de fer de les formes incoatives valencianes regulars (*preferixc*), els fonetistes podrien mirar si les observacions que fa Recasens (1991) sobre la *l* valenciana davant d'una consonant palatal (com ara en *Elx*), no són un factor més. També hi podríem posar una evolució que finalment no ha quallat: la palatalització de la *s* davant de consonant velar: *casçar* > *caixcar*. No cal dir que, en una llengua sense consonants palatals, és impossible *caixcar*. En canvi, en una llengua amb moltes consonants palatals l'evolució a *caixcar* podria ser semblant (però de signe contrari, òbviament) a l'evolució llatíno-romànica *GENS* > *gens*. Els nostres fonetistes també podrien mirar si el fracàs de *caixcar* és una conseqüència de la fonematització de les consonants palatals en posició implosiva (com ara *és ≠ eix* —adjectiu demostratiu i nom—, *atenyc ≠ atenc, fus ≠ fuig*). [Convé observar que, per a fer eixa operació, caldria que, prèviament, vérem quina és l'extensió real de *caixcar*: quantes paraules tenim amb l'estructura fònica «vocal + s + consonant velar» i, d'eixe conjunt, en quantes es va produir la palatalització en alguna època del passat.]

(p. 93),²⁰ i com una part dels escriptors d'aleshores rebutjaven absolutament les formes vives del català oriental (i fins arribaven a dir que no eren catalanes; o, senzillament, que no existien, com hem vist més amunt [ací, §1.2.6, 19]). També podríem recordar que, en el treball de 1927, el lingüista barceloní oposava l'estètica i l'estructura, i, en eixe encarament, subordinava, lògicament, la bellesa (que és subjectiva) a l'eficàcia (que és objectiva):

1. Hi haurà segurament pocs escriptors a qui no desplaguin les formes verbals en *o* (*canto, penso*), estranyes al català antic i àdhuc als parlars balears i valencians. Molts desitjarien sens dubte de veure'n alliberada la llengua literària; però ens atura d'adoptar decididament les formes antigues desproveïdes de desinència (*cant, pens*) la consideració de la resistència enorme, potser invencible, que oferiria a llur restabliment la llengua parlada de Catalunya; perquè no seria qüestió solament de practicar l'omissió d'una *o* final, ans, en molts verbs, caldria modificar el radical verbal, la forma nova allunyant-se sovint del mateix verb. Cal renunciar a les formes sense desinència? Cal assajar-les? Jo no gosaria respondre a aquestes preguntes; però em decanto a creure que, durant molt de temps almenys, no cal pensar en la possibilitat d'eliminar de la llengua les formes verbals terminades en *o*. (Fabra 1927: 171-172)

Encara que, ben mirat, les paraules que més recordaria, són uns mots de joventut [...]:

2. Para mí, para mis compañeros de *L'Avenç* es más conveniente, mucho más patriótico no menospreciar el idioma que hablamos, y estudiarlo con cariño; procurar dar á conocer toda la regularidad de su sistema gramatical; no consentir que se substituyan sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas. (article de premsa, de 1892)

Voldria acabar aquesta secció remarcant que les observacions anteriors només aboquen a una destinació: a la conveniència que algú faça un estudi profund i clar sobre la flexió verbal valenciana. Davant de l'absència d'estudis, és emotivament lloable l'esforç normatiu que va fer Enric Valor en *La flexió verbal* (repetit en Lacreu, 1995). Però, ara que la llengua catalana comença a deixar arrere la vergonya de viure expulsada de les seues universitats, és hora que actuem com Déu mana: precedint les propostes normatives de treballs descriptius (o constatatadors) i explicatius, i acompanyant les propostes de pros i contres. En el cas d'ara, només un irresponsable podria proposar canvis en la conjugació normativa d'un verb com *nàixer*, excepte que s'hagueren donat aquestes dos condicions: haver explicat l'evolució que va del segle xv a l'actualitat; i, sobretot, haver estudiat cada u dels verbs de la segona conjugació i dels de la tercera que es conjuguen segons el model de la segona (*tossir* / {*jo tus* / *jo tusc*}, *sentir* / {*jo sent* / *jo senc*}).

---

²⁰ Parlant de l'època en què Fabra va treballar en la seua primera gramàtica (cap a 1884), Miracle afirma que «el que més obsessionava a Pompeu Fabra era la conjugació dels verbs» (Miracle, 1976: 101-102).

1.7 Apèndix 3. Proposta d'informe per a l'Institut de Filologia Valenciana a propòsit de la petició d'Enric Valor sobre variacions en la conjugació verbal (1997)

1.7.1 Agraïment a N'Enric Valor

La secció de lingüística sincrònica agraïx profundament a Enric Valor la dedicació que ha tingut i continua tenint a la nostra llengua, tant en l'aspecte creatiu (com a escriptor) com en l'aspecte normatiu, siga en el lèxic o en la flexió, en la fonètica o en la sintaxi, en la formació de paraules per derivació o per composició. El conjunt de propostes flexives verbals que ha fet ara en són una mostra més i, a fi d'augmentar l'eficàcia d'eixa aportació, hem elaborat les següents reflexions.

1.7.2 Justificació de les variacions en la normativa lingüística valenciana

La flexió verbal que ha seguit el valencià culte de la segona mitat del segle xx és la que correspon bàsicament a la llengua de l'Edat Mitjana. En la dècada dels anys cinquanta i sixty, devia ser l'opció més bona. Tanmateix, ara que el valencià ha tornat a les seues universitats i ja disposem d'un bon planter de lingüistes, seria hora que enfocàrem la normativa com cal: fent estudis i debatent públicament sempre que siga necessari.

Les condicions dites comporten que no s'haurien de votar d'una manera aïllada formes, paraules o construccions, sinó que les propostes de modificació o d'introducció haurien d'anar acompanyades de raonaments. Eixa manera d'actuar evitaria, d'una banda, que introduïrem variacions precipitades; de l'altra, també exclouria l'eventualitat que algú vote a la contra, simplement negant, ja que caldria votar sempre a favor d'una sèrie de raons (que haurien d'estar escrites per a intentar allunyar les afirmacions superficials).

1.7.3 Un projecte d'investigació sobre la conjugació verbal valenciana

La realització d'un estudi sobre la flexió verbal valenciana hauria de satisfer les condicions següents.

Globalitat

D'una manera general, convé evitar que la llengua actual estiga supeditada d'una manera innecessària a la llengua del passat i, tenint en compte l'origen cronològic bàsic de la conjugació verbal de la normativa valenciana, seria convenient mirar si hi han detalls millorables. De fet, Pompeu Fabra va fer eixa operació en el seu dialecte a la primeria de segle xx, fins i tot apartant-se fortament de les formes medievals (*neixo-neixi, prefereixo-prefereixi*) quan la regularitat del sistema col·loquial del seu parlar ho demanava.

Ara bé, els hipotètics detalls millorables no s'haurien de buscar isoladament. En efecte, seria desitjable que algú fera un estudi global de la conjugació valenciana per dos raons: en primer lloc, perquè no és gens positiu que una normativa canvie sovint, sobretot en els aspectes que són més perceptibles (l'ortografia i la morfologia); en segon lloc, convé fer un

estudi global per a evitar contradiccions, cosa gens difícil en una parcel·la tan enormement irregular en les llengües romàniques com és la conjugació verbal.

La condició de globalitat o totalitat implica que caldria analitzar l'evolució de tots els verbs de la segona conjugació (que no arriben a cent), de la conjugació incoativa i dels pocs verbs de la tercera conjugació que encara segueixen el model anomenat «pur».

Evolució del 1500 al 2000

També convindria constatar el conjunt de variacions que hi han hagut en la conjugació entre el final de l'Edat Mitjana i l'actualitat; i, sobretot, hauríem d'explicar la causa i els efectes de les variacions. La fase final de la investigació (això és, la fase explicativa) és molt important de cara a la condició que comentarem en el punt següent (que és de les més decisives). Abans, però, de passar-hi, volem recordar que el problema més important de la normativa no es limita a l'aparició de velaritzacions (com ara *perc / perga*), ja que eixa qüestió està relacionada amb la presència de consonants palatals davant de la velar (*fenyc, cullc, preferixc, naixc, fuigc*).

L'amplitud del tema a estudiar recomanaria que s'hi dedicara alguna tesi doctoral.

Criteris de selecció específics

L'explicació de les causes i dels efectes que hi han en l'evolució de la conjugació valenciana permetria l'elaboració d'uns criteris de selecció de formes, els quals són absolutament indispensables si volem evitar màximament el risc de proposar formes que siguen negatives per al nostre poble. Així, quan hi haja vacil·lació entre les formes d'indicatiu i de subjuntiu dins del present de subjuntiu (com ara *Vol que ompliguem la pica* i *Vol que omplim la pica*) ¿què ens convé fer? O, en aquells casos en què tenim formes d'indicatiu i de subjuntiu en l'imperatiu (com ara *tin* i *tingues*) ¿quina forma és preferible promoure? Un altre exemple: quan en la llengua col·loquial comencen a aparèixer formes incoatives (de *em vist* a *em vestixc*), ¿hem d'anar a favor o, contràriament, hem de frenar eixa tendència de la llengua?

I bé, totes eixes preguntes (i moltes altres) no hi ha manera de contestar-les d'una manera satisfactòriament raonada si prèviament no interpretem cada u dels canvis formals que s'han produït en la nostra conjugació verbal. Més encara: si no aconseguim entendre l'evolució en què ens trobem, serà molt probable que acabem adoptant mesures que, en el fons, seran contradictòries.

Assimilació i pràctica social de la normativa actual

A més de l'evolució, també hauríem d'estudiar una altra qüestió crucial, a la qual Fabra va donar l'atenció bàsica que es mereix: l'assimilació social de la normativa. No és difícil fer receptes de laboratori (sobretot en la conjugació verbal, on, realment, en trobaríem més d'una). Ara bé, si aquells que les haurien d'assimilar i practicar no les usen, ja és senyal que hi han problemes. Eixe marc comporta que hauríem de saber quin és l'ús de les formes verbals en la llengua viva, tant les tradicionals com aquelles que només apareixen en els llibres. Tan important com entendre l'evolució per què hem passat, és seguir de molt prop la reacció dels parlants cultes i responsables davant de les normes que proposem.

Participació social

En el cas que convinguera proposar modificacions en la flexió verbal, opinem que l'Institut de Filologia Valenciana no les hauria d'aprovar sense consultar primer col·lectius bàsics de la nostra societat (escriptors i correctors, locutors i ensenyants, etc.), sobretot quan, per les raons que siga, poden generar divisions importants. No hem d'actuar precipitadament, encara que, parafrasejant Jordi Carbonell, la prudència no ens hauria de fer inútils. El lema podria ser el següent: *treball ben fet i constant*.²¹

Consideració de les formes verbals de les Illes Balears i de Catalunya

Finalment, és obvi que, en les decisions que prenga l'Institut de Filologia Valenciana, sempre hem de considerar les formes de les Illes Balears i de Catalunya, exactament com ells deuen considerar les nostres. L'objectiu compartit pels tres pobles hauria de ser no allunyar-nos de les formes medievals comunes, com a mínim sempre que el sistema lingüístic ho permeta.

---

²¹ Pel que fa als professionals de la llengua, només caldria demanar-los una cosa: que, davant de raons, contestaren amb raons. Eixe camí, a més de ser necessari en ell mateix, també és indispensable per aconseguir que la societat vaja perdent tensions i enfrontaments en el tema de la llengua, les quals s'haurien de canviar per adhesions a l'ús social del valencià. Naturalment, el camí de les argumentacions és aplicable a tots els sectors socials (començant pels polítics i acabant en qualsevol altre).

Bibliografia

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951): *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona, Noguer. Cite per la versió catalana, València, Eliseu Climent, 1981.
- BONET, Sebastià (2000): *Les gramàtiques normatives valencianes i balears del segle xx*. València, Universitat de València.
- CASANOVA, Emili (1993): «El català dins la Romània: a propòsit del doblet *esc/isc*», *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filología Románicas*, la Corunya, p. 293-315.
- Correspondència 4* → Fuster (2000)
- Diccionari de la rima* → Ferrer Pastor (1956)
- FABRA, Pompeu (1906): «Qüestions d'ortografia catalana», *I Congrès Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, 188-221. Reproduït en Fabra (1980: 23-78). [Seguint la convenció que s'ha estés, no citaré per l'any de la publicació de les actes del congrés, sinó per l'any en què es va fer.]
- FABRA, Pompeu (1907): «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 352-369. Cite per Fabra (1980: 83-106).
- FABRA, Pompeu (1919-28): *Converses filològiques*. Barcelona, Barcino. Use les edicions de S. Pey (1954-55), dos volums, Barcelona, Barcino, i de J. Rafel (1983-), dos volums per ara, Barcelona, Edhasa. Cite primer l'edició de Rafel, excepte que indique el contrari.
- FABRA, Pompeu (1927): «De la depuració de la llengua literària», *La Nova Revista* I.1, 4-10. Cite per Fabra (1980: 167-176).
- FABRA, Pompeu (1980): *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona. Edicions 62. A cura de Francesc VALLVERDÚ.
- FABREGAT COSME, Ferran, i Antoni LÓPEZ QUILES (1987): «Les determinacions temporals en les Constitucions de l'Estudi General de València durant el segle XVI», *Revista de Llengua i Dret*, 9, p. 51-64.
- FERRANDO, Antoni (1993): «Estudi preliminar» a la reedició facsímil de Sanchis (1952), p. v-xxxv.
- FERRER PASTOR, Francesc (1956): *Diccionari de la rima*. València, Frederic Domènech.
- FUSTER, Joan (2000): *Correspondència 4. Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*. València, Eliseu Climent.
- GINER, Josep (1933): *La conjugació dels verbs en valencià*. Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura. Reproduït en les p. 217-253 de Giner (1998).
- GINER, Josep (1998): *Obra filològica (1931-1991)*. Estudi preliminar, edició crítica a cura d'Antoni Ferrando, amb la col·laboració de Santi Cortés. València, Denes.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1996): *Documents de la secció filològica. III*. Barcelona.
- LACREU, Josep (1990): *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València, Universitat de València. Use l'edició de 1992.
- LACREU, Josep (director) (1995): *Els verbs valencians*. València, Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (1994): *El Libre de Antiquitats de la seu de València. Estudi i edició*. Dos volums. València, Universitat de València.
- MIRACLE, Josep (1976): *Història anecdòtica de l'ortografia catalana*. Barcelona. Edicions La Paraula Viva.

- MOLL, Francesc de B. (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Use la versió catalana, de F. Fabregat, València, Universitat de València, 1991.
- MONTOYA, Brauli (1999): «La contribució d'Enric Valor a la llengua i la literatura del País Valencià», dins *Valoriana. Estudis sobre l'obra d'Enric Valor* (Salvador i Lawick ed.), Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, p. 347-356.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València, Universitat de València.
- QUINTANA, Artur (1979): «Balearismes i occidentalismes en la narrativa barcelonina contemporània», *Miscel·lània Aramon i Serra*, I. Barcelona, Curial.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SALVADOR, Carles (1951): *Gramàtica Valenciana*. València, Lo Rat Penat. Use l'edició 17, de 1995, València, Eliseu Climent.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València, Torres. N'hi ha una reedició facsímil de 1993, Barcelona, Alta Fulla.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997): *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*. València, Saó i Diputació de Tarragona.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2000): *El valencià del futur. Una contribució ideològica*. Benicarló, Alambor. Segona edició (revisada i augmentada), 2002.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2003): *Gramàtica valenciana raonada i popular. Els fonaments*. Cite per la segona edició (revisada i augmentada), València, Tabarca Llibres, 2005.
- SEGARRA, Mila (1999): «Una llengua plural i rica per a una comunitat lingüística forta i cohesionada», *Bescanvi i identitat: interculturalitat i construcció de la llengua*. Edició a cura de M. A. Cano, J. Martines, V. Martines i J. J. Ponsoda. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 271-287.
- SIFRE, Manuel (2004): «Morfologia: flexió», en *Morfologia catalana* (Pérez Saldanya & Sifre & Todolí), Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya, p. 81-212.
- SOLÀ, Joan (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona, Empúries.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València, Eliseu Climent.
- VALOR, Enric (1983): *La flexió verbal*. València, Eliseu Climent.